

Landbouw en Zorg in 2012

Vier toekomstbeelden, ten behoeve van strategie en beleidsvorming voor de bedrijfstak Landbouw en Zorg

Redactie: Marianne van der Schilden en Harm Wieling
Co-auteurs: Rob Bilderbeek, Rob le Rütte, Joke van der Veer en Maartje Kiep

Barneveld, november 2004

Uitgever
Van links naar rechts, Tilburg

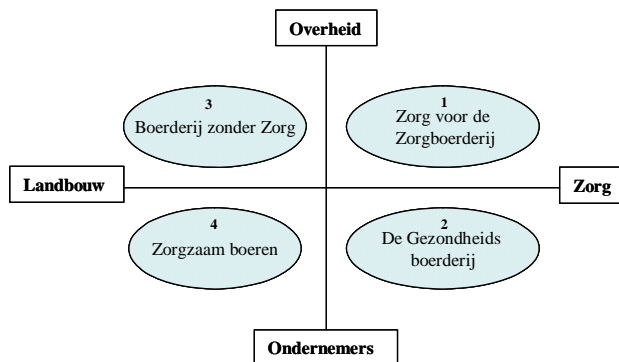
Stichting Landbouw en Zorg
Landelijk Steunpunt voor Landbouw en Zorg
Churchillstraat 35
3772 KV Barneveld
tel. 0342 450364
fax. 0342 450188
e-mail steunpunt@landbouwzorg.nl

De Scenariostudie voor Landbouw en Zorg is uitgevoerd in opdracht van de Stichting Landbouw en Zorg en het Nationaal Initiatief voor Duurzame Ontwikkeling en is onderdeel van de Strategische visie van de Stichting voor Landbouw en Zorg.

Voor de uitvoering van de studie is samengewerkt met Dialogic (een innovatieonderzoek en adviesbureau gespecialiseerd in het begeleiden en faciliteren van strategische processen), Alterra (een onderzoeksinstituut voor de groene ruimte binnen Wageningen Universiteit en Research centrum) en Meeting Minds (externe operator voor het elektronisch vergaderen).

Inhoudsopgave

1. De toekomst van Landbouw en Zorg	4
1.1 Doel en werkwijze.....	4
1.2 Twee dimensies	5
2. Drijvende krachten in Landbouw en Zorg	6
2.1 Ontwikkelingen in de landbouw	6
2.2 Ontwikkelingen in zorg en welzijn	7
2.3 Landbouw en Zorg anno 2003	8
3. De scenario's van Landbouw en Zorg in 2012	10
3.1 De toekomst van Landbouw en Zorg	10
3.2 Scenario 1. Zorg voor de Zorgboerderij.....	11
3.3 Scenario 2. De Gezondheidsboerderij.....	16
3.4 Scenario 3. Boerderij zonder Zorg	19
3.5 Scenario 4. Zorgzaam boeren.....	23
4. Op weg naar een strategie voor Landbouw en Zorg	27
4.1 De Scenario Workshop.....	27
4.2 De Strategie van de Stichting Landbouw en Zorg	28
Bijlage 1. Overzicht van betrokken deskundigen.....	29
Bijlage 2. Samenvatting van de Scenario Workshop	31

1. De toekomst van Landbouw en Zorg

1.1 Doel en werkwijze

In de bedrijfstak Landbouw en Zorg komen verschillende bedrijfstakken en daarmee verschillende werelden samen, die elkaar kunnen versterken en daarmee beter kunnen voldoen aan de maatschappelijke vragen op beider terreinen. Binnen beide sectoren kunnen echter ook ontwikkelingen spelen waardoor de Landbouw activiteiten en Zorg werkzaamheden elkaar op sector- en bedrijfsniveau tegenwerken. Zowel de maatschappelijke waarde van het ondernemen in de groene ruimte als het maatwerk van zorgverlening in de maatschappij staan sterk in de belangstelling. Positieve aandacht voor de combinatie Landbouw en Zorg kan beide ontwikkelingen verder stimuleren. Het heeft een voorbeeldfunctie en kan helpen bij de interne discussie in beide sectoren gericht op bedrijfsverbreding in de agrarische sector en de vermaatschappelijking van de zorg. Daarom ook is in 1999 de Stichting Landbouw en Zorg opgericht.

Zowel de landbouw als de zorg opereren in een dynamische omgeving waarin op vele fronten onvoorspelbare veranderingen gaande zijn. De betrekkelijk jonge bedrijfstak Landbouw en Zorg, die op agrarische bedrijven beide werelden integreert, is nog sterk in ontwikkeling. Het is niet voorspelbaar waar die ontwikkelingen allemaal toe kunnen leiden. Maar toch wil de Stichting Landbouw & Zorg weloverwogen plannen maken om de toekomst tegemoet te treden. Ze wil daarbij de belanghebbende instanties betrekken, zoals beleidsmakers, ondernemers, cliëntenorganisaties en zorginstellingen. Daarom heeft ze ervoor gekozen om een scenariostudie als instrument in te zetten bij haar beleidsvoorbereiding.

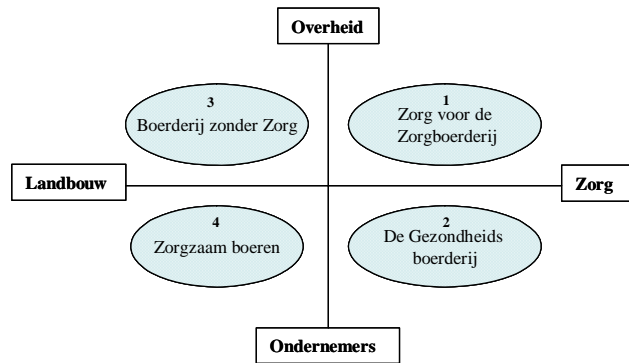
Primair doel van de scenariostudie was *'Het faciliteren van een interactief proces, waarbij de betrokken actoren worden geprikkeld om goed voorbereid te kunnen reageren op mogelijke ontwikkelingen en vervolgens deze ontwikkelingen waar mogelijk (pro)actief te sturen'*.

Dit proces levert breed gedragen strategische opties voor de bedrijfstak en een strategisch plan voor de Stichting, met het landelijke Steunpunt Landbouw & Zorg als uitvoerend orgaan.

In deze studie zijn zoekrichtingen ontwikkeld, waarbij op systematische wijze de onzekerheden in de toekomst zijn verkend. Er is gekozen voor een interactieve werkwijze, omdat het in deze dynamische bedrijfstak belangrijker is te zoeken naar kernkwaliteiten dan naar kwantitatieve gegevens die in hoog tempo achterhaald worden door de realiteit.

De toekomstscenario's voor de bedrijfstak Landbouw en Zorg anno 2012 zijn in de loop van 2003 gebouwd aan de hand van twee workshops met creatieve experts uit verschillende hoeken van het krachtenveld (o.a. LTO, Omslag, Milieu, Onderzoek, Jeugdzorg, NIZW, zorgboeren, ministerie van LNV en VWS, provincies, zorginstellingen). De eerste bijeenkomst heeft, met behulp van een elektronisch vergadersysteem en een groep van betrokken deskundigen, geresulteerd in materiaal waarmee het speelveld is opgespannen; uitkomst van die sessie is de keus geweest voor twee dimensies. Het resultaat hiervan vindt u terug in paragraaf 1.2 en de kop van deze pagina. Een tweede sessie, met deels andere deskundigen en wederom gebruik van een elektronisch vergadersysteem heeft materiaal opgeleverd waarmee de feitelijke bouw van de scenario's kon plaatsvinden, ingedeeld in verschillende beschrijvingsaspecten.

De resulterende vier extreme toekomstscenario's zijn in deze publicatie beschreven, maar ook gebruikt als input voor een interactieve Scenario Workshop. De toetsing van de scenario's naar de opvattingen in de praktijk vormde een wezenlijke (laatste) stap in het proces van deze scenariostudie. Gewenste en niet gewenste ontwikkelrichtingen zijn door een groep belanghebbende actoren vanuit beleid en praktijk gedefinieerd. Vervolgens zijn concrete strategische opties geformuleerd om die gewenste ontwikkelingen waar te kunnen maken.

In de bijlage vindt u een overzicht van deskundigen die aan de genoemde bijeenkomsten hun steentje hebben bijgedragen. Bij de gehele scenariostudie werd nauw samengewerkt met het landelijk Steunpunt voor Landbouw en Zorg, Alterra (een onderzoeksinstituut voor de groene ruimte) en Dialogic (innovatieonderzoek en adviesbureau gespecialiseerd in het begeleiden en faciliteren van strategische processen). Voor het gebruik van het elektronisch vergadersysteem zijn externe operators ingeschakeld (Alterra en Meeting Minds).

1.2 Twee dimensies

Voor de interactieve scenariobouw is de 'kwadrantenmethode' gehanteerd. De belangrijkste ontwikkelingen en achterliggende drijvende krachten zijn geformuleerd als dilemma's. Dit zijn ontwikkelrichtingen met twee uitersten, oftewel vraagstukken die geen eenduidige oplossingen kennen maar ruimte bieden om tijd- en plaatsgebonden werkbare oplossingen te ontwikkelen en die van tijd tot tijd te heroverwegen. In een complex krachtenveld is er niet één goede oplossing, maar zal er naar oplossingen met kansen gezocht moeten worden.

De volgende twee dilemma's zijn als belangrijkste aangemerkt:

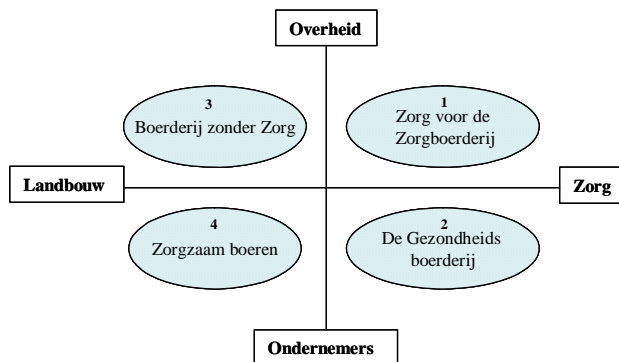
4. Aard van de bedrijfsvoering: landbouw versus zorg

De balans tussen bedrijfsmatige landbouw en zorg op een bedrijf kan zich in twee extreme richtingen ontwikkelen. Enerzijds kan de focus sterk liggen op bedrijfsmatige agrarische activiteiten, inclusief groene diensten, met een of enkele zorgvragers op het bedrijf die betrekkelijk weinig begeleiding nodig hebben (doelgroep licht verstandelijk gehandicapten), routinematige arbeid verrichten (bij voorkeur veehouderij) en lang op de boerderij blijven (geen arbeidstoeleiding). Continuïteit gericht op het landbouwwak, dat is de economische drager. Anderzijds kan de focus liggen op zorg, waarbij veel meer zorgvragers ontvangen worden die veel begeleiding vragen (moeilijke doelgroepen zoals autistische kinderen, psychiatrische patiënten). De groene omgeving staat dan ten dienste van de zorg (kleinschalig bedrijf met leuke planten en aaiabare dieren). Bij een focus op algemeen welzijn zijn de individuele zorgvragers minder relevant dan de 'bezoekende' doelgroepen zoals scholen en particulieren. De groene omgeving is hier aangepast aan een recreatieve en voorlichtende functie. Zorgverlening is de economische drager, landbouw minder.

5. Belangrijkste invloed: overheid versus ondernemerschap

Mede onder druk van de publieke opinie en behoefte kan de overheid zich sterk gaan bemoeien met de 'Landbouw en Zorg' sector. Door de afnemende betekenis van de landbouw en de groene ruimte in Nederland kan deze sector heel belangrijk worden. Beleid hiervoor zal door verschillende ministeries worden ontwikkeld. Dit is er mede op gericht om het de ondernemers mogelijk te maken ondernemer te blijven via verbrede landbouw. Aan de andere kant kan Landbouw en Zorg als belangrijke en winstgevende bedrijfstak worden opgepakt door zelfstandige ondernemers die al dan niet uit de landbouw afkomstig zijn. Verandering en chaos bevorderen het ontwikkelen van innovatief ondernemerschap en Nederland herbergt een groot potentieel aan innovatieve ondernemers. De overheidsbemoeienis is minimaal.

Deze twee dilemma's zijn langs twee assen uitgezet, waarbij de polen van de dilemma's als de polen van de scenariodimensies kunnen worden gezien. Het aldus gevormde assenstelsel spant het veld op waarin vier uitgesproken toekomstscenario's zijn gepositioneerd. De huidige situatie van Landbouw en Zorg in Nederland is linksonder en in het midden van het assenstelsel te positioneren, waarbij een open ontwikkeling mogelijk is naar de vier hoeken. Van de uiterste vormen waar de scenario's zich op richten, zijn overigens nu ook al bedrijven te vinden die als voorbeeld kunnen dienen voor de mogelijke extreme ontwikkeling in elk kwadrant. Dit zijn de pioniers van de bedrijfstak.

2. Drijvende krachten in Landbouw en Zorg

2.1 Ontwikkelingen in de landbouw

Het aantal agrarische bedrijven in Nederland neemt af zoals is weergegeven in tabel 1. Vier duidelijke ontwikkelingen in de agrarische sector staan hieronder beschreven.

Schaalvergroting

Schaalvergroting en intensivering zijn met name gericht op bedrijfstakken als de melkveehouderij, varkenshouderij, pluimveehouderij, glastuinbouw en sierteelt: sectoren die hoge kwaliteit nastreven en kwantitatief grote hoeveelheden product willen produceren voor de wereldmarkt. Deze intensivering werkt een grotere kwetsbaarheid voor ziekten en epidemieën in de hand, zoals een aantal grote uitbraken van dierziekten die ons land de laatste jaren heeft geteisterd. Ondernemers zijn er voortdurend op uit om de kostprijs te verlagen en hebben weinig invloed op de opbrengstprijis.

Bedrijfsverbreding, groene diensten

Een groot deel van de bedrijven, met name de grondgebonden sectoren, breiden hun primaire landbouwactiviteiten uit met andere activiteiten. Hierbij is aandacht voor het landelijk gebied en de wensen van de Nederlandse burger/ consument en het aanboren van nieuwe bronnen van inkomsten die maatschappelijk gedragen worden. Het gaat hierbij om benutting van de mogelijkheden van het landelijk gebied (natuurbeheer, windenergie, maar ook diensten als golfbanen, campings, zorglandbouw) en verdieping van activiteiten gericht op de agro-voedselketen (streekproducten, biologische producten, huisverkoop). Daarnaast is er meer aandacht voor de zogenaamde groene diensten waarbij boeren diensten leveren bij natuur- en landschapsbeheer, het waterbeheer en recreatieve ontsluiting van het gebied. Zij richten zich op nieuwe bronnen van inkomen en proberen naast het beperken van de kostprijs nadrukkelijk invloed uit te oefenen op de hoogte van de opbrengsten.

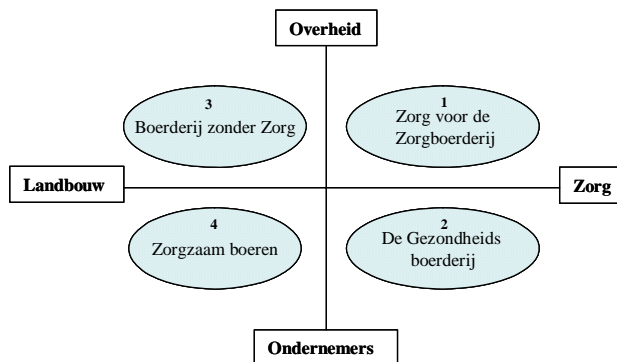
Voortzetting huidige bedrijfsvoering

Hier gaat het om bedrijven die door het ontbreken van duidelijke perspectieven voor verbreding of groei doorgaan op de manier zoals ze altijd al geboerd hebben. Zij proberen te overleven zonder zich te conformeren aan maatschappelijke ontwikkelingen en hebben vaak geen opvolging. Dit kan gepaard gaan met een streven naar sterke kostenreductie (niet investeren) en verwerven van inkomsten buiten het bedrijf. Veel akkerbouwbedrijven vertonen dit beeld van 'zuinig boeren' en weten zo te overleven.

Bedrijfsbeëindigingen

Per jaar wordt een aanzienlijk aantal agrarische bedrijven beëindigd (ongeveer 5 %). Het lijkt erop dat deze afname zich voortzet in ongeveer dezelfde snelheid. De meest voorkomende oorzaken van bedrijfsbeëindiging zijn een te laag inkomen door de toegenomen (Europese) concurrentie (bulkproducten), het ontbreken van een opvolger en te beperkte ontwikkelingsmogelijkheden.

In 2002 is ten opzichte van 1996 procentueel het aantal bedrijven in de intensieve veehouderij het sterkst teruggelopen (29%) en in de akkerbouw het minst (13%). Ook de combinaties zijn sterk afgenomen (25,5%). In tabel 1 is de ontwikkeling van het aantal bedrijven van 1996 tot 2003 weergegeven.

TABEL 1. ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN IN DE LAND- EN TUINBOUWSECTOR, ONDERVERDEELD NAAR HOOFDBEDRIJFTYPERING. (TER VERGELIJKING IS HET AANTAL ZORGBOERDERIJEN TOEGEVOEGD)

Nederland	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal	110667	107919	104873	101545	97483	92783	89580	
Akkerbouw	14683	14666	14270	13856	13749	12911	12756	*
Tuinbouw en blijvende teelt	20995	20342	19994	19489	18427	17232	16554	*
Graasdieren	53176	51126	49700	48763	47075	46187	44376	*
Varkens, pluimvee	10136	10268	9664	8961	8382	7641	7198	*
Combinaties¹	11677	11517	11245	10476	9850	8812	8696	*
Zorgboerderijen	*	*	75	*	214	323	*	372

* Geen gegevens beschikbaar.

Bron: CBS, 2003; Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg, 2003

2.2 Ontwikkelingen in zorg en welzijn

Zorgbehoefte door de maatschappij

Door de groei van de Nederlandse bevolking samen met de grotere snelheid van leven en prestatiegerichtheid in de maatschappij neemt de druk op mensen en ook de druk op zorgvoorzieningen toe. De groep van ouderen groeit de komende jaren explosief, relatief gezien meer dan andere leeftijdscategorieën, hetgeen ook een financiële en praktische druk op zorgvoorzieningen veroorzaakt.

Vermaatschappelijking van de zorg

Sinds de jaren '90 maakt de zorgsector zich hard voor een proces van vermaatschappelijking waarbij er vanuit wordt gegaan dat mensen met een achterstand (lichamelijk en psychisch) zo volwaardig mogelijk deel dienen te kunnen nemen aan het maatschappelijke verkeer. Denk hierbij aan begeleid zelfstandig wonen, dagactiviteitencentra, het bieden van aangepast werk en aan vervoer. In de praktijk blijkt echter dat het creëren van een benodigd draagvlak en de benodigde middelen moeilijk te realiseren is. De zorgsector is nog tamelijk inert, er beginnen zich nu grotere veranderingen aan te kondigen. (In de landbouwsector is de laatste tien jaar al veel veranderd, waardoor hier de aanvallende inertie inmiddels is verdwenen).

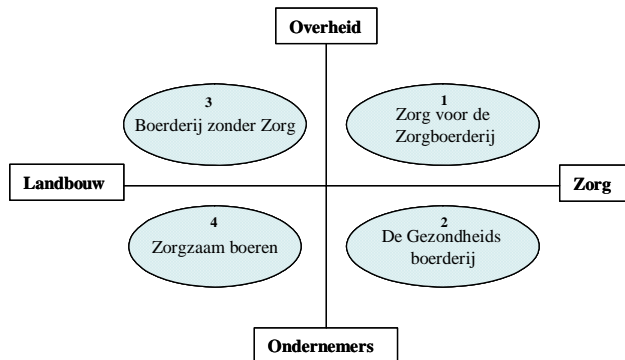
Omslag naar vraaggestuurde zorg (anno 2003)

Bij de voorgenomen omslag van aanbod- naar vraaggestuurde zorg wordt er vanuit gegaan dat de cliënt de zorg moet kunnen krijgen die hij wil en waar hij dat wil omdat dit beter aansluit bij zijn mogelijkheden. Een knelpunt in deze lijkt de schaarste van het huidige aanbod. Zorginstellingen zijn nogal aanbodgericht en er is nog betrekkelijk weinig keus in kleinschalige projecten.

Nieuwe AWBZ per 1 april 2003

De AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten) is een verzekering voor behandeling, zorg en ondersteuning bij langdurige ziekte, handicap of ouderdom. De plaatsen op de zorgboerderijen worden meestal gefinancierd vanuit de AWBZ. Vanaf 1 april 2003 worden zorgvragers geïndiceerd op negen zorgfuncties die afzonderlijk mogen worden ingevuld bij verschillende instellingen (huishoude-

¹ Combinaties: gewassencombinaties, diercombinaties en dier- en gewassencombinaties (dus alle bedrijven die niet behoren tot de overige (hoofd) typen).

lijke verzorging, persoonlijke verzorging, ondersteunende begeleiding, verpleging, activerende begeleiding, behandeling en permanent en tijdelijk verblijf). Vanuit de AWBZ zijn hiervoor beschikbaar:

- het *persoonsgebonden budget* (PGB), waarmee de cliënt zelf zijn zorg kan inkopen ongeacht bij welke organisatie/ instantie,
- *zorg in natura* bij één of meer van de door het zorgkantoor gecontracteerde zorgaanbieders.

Door de overheid is in het najaar van 2003 een efficiëntiekorting opgelegd aan alle zorginstellingen die neerkomt op een krimp van 10%. Dit komt de uitwisselingscontracten met externe (kleinschalige) zorgprojecten niet ten goede. De animo om cliënten voor dagbesteding naar zorgboerderijen te laten gaan neemt dan ook af.

Meer ruimte voor kleinschalige zorgaanbieders

Het aanbieden van de hiervoor genoemde nieuwe vorm van functiegerichte zorg moet er toe leiden dat in de nabije toekomst meer concurrentie in de zorg komt en daardoor ook ruimte ontstaat voor b.v. kleinschalige zorgprojecten. Het ministerie van VWS geeft aan dat deze geschetste situatie, gegeven de huidige zorgschaarste, nog toekomstmuziek is en dat daarom de komst van nieuwe kleinschalige zorgaanbieders en zorgproducten ook zo belangrijk is. Kleine zorgaanbieders kunnen nu wel gemakkelijker een AWBZ-toelating krijgen dan voorheen, die is namelijk niet meer gebonden aan een aanbod van alle zorgfuncties. Men kan nu per zorgfunctie een AWBZ-toelating krijgen.

Emancipatie

Toenemende emancipatie bevordert de arbeidsmogelijkheden voor vrouwen. Dit heeft als gevolg dat een groter deel van de gezinnen behoefte heeft aan kinderopvang. Kinderopvang wordt meer en meer gezien als een arbeidsvoorwaarde en als een dienst geleverd door de werkgever.

Reïntegratie

Ondanks steeds nieuwe maatregelen van de regering neemt het aantal WAO en Wajong uitkeringen nog steeds schrikbarend toe. Het UWV (Uitvoering Werknemers Verzekeringen) heeft berekend dat er eind 2003 al ongeveer 1.010.000 uitkeringen worden verstrekt. Het aantal mensen dat met klachten gerelateerd aan stress of burnout in de WAO terecht komt neemt ook nog steeds toe. De overheid wil een snellere bemiddeling en begeleiding naar werk realiseren, de budgetten voor reïntegratie nemen echter af. De Wet Poortwachter moet leiden tot een betere reïntegratie met een grote verantwoordelijkheid voor de zieke werknemer zelf. Maar ook deze maatregel lijkt de toename van het aantal WAO-ers niet te keren.

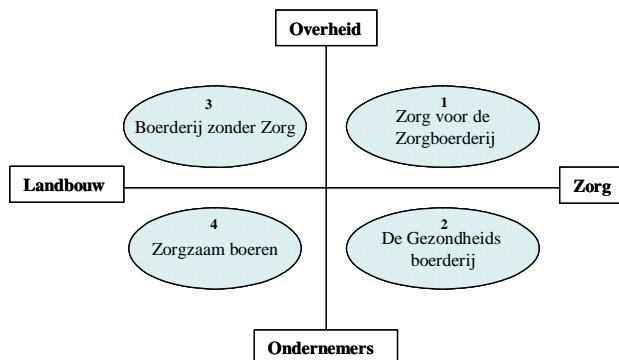
Arbeidsbenutting en sociale activering

Gemeentelijke budgetten voor resocialisatietrajecten worden steeds kleiner, evenals de subsidiemogelijkheden voor bedrijven die werk aanbieden aan mensen met een beperking. Er ontplooiën zich echter wel steeds meer kleinschalige initiatieven die de afstand tot de arbeidsmarkt voor mensen met een handicap verkleinen.

2.3 Landbouw en Zorg anno 2003

Het criterium dat het Steunpunt hanteert wanneer het gaat om het definiëren van zorgboerderijen is: 'initiatieven waarbinnen zorgactiviteiten en agrarische activiteiten worden gecombineerd'. Zorgboerderijen betreffen dan ook alle vormen van agrarische bedrijvigheid gecombineerd met zorg.

Zowel de doelgroepen die welkom zijn op de boerderij, als ook het aantal zorgvragers dat begeleid kan worden, kunnen verschillen. Op het agrarische bedrijf kunnen veeteelt, akkerbouw, tuinbouw, groenvoorzieningen en alle mogelijke mengvormen voorkomen. Naast bedrijfsmatige agrarische productie gaat het ook steeds meer om een combinatie met nieuwe activiteiten zoals natuur- en landschapsbeheer, recreatie, huisverkoop, agro-educatie en de verzorging van landbouwhuisdieren (b.v. stads- of kinderboerderijen).

Het aantal zorgboerderijen is toegenomen van 75 in 1998 tot 214 in 2000, 323 in 2001 en 372 in 2003. De verspreiding over Nederland is niet gelijkmatig, de meeste boerderijen liggen in het midden en oosten van het land, terwijl de meeste mensen (= zorgvragers) in het westen wonen. De verspreiding over de provincies in 2003 wordt beschreven in tabel 2.

Tabel 2. Aantal bestaande zorgboerderijen per provincie in 2003 (n = 366)

Aantal zorgboerderijen		Aantal zorgboerderijen	
Groningen	17	N. Holland	37
Friesland	23	Z. Holland	33
Drenthe	20	Zeeland	13
Overijssel	36	N. Brabant	51
Gelderland	90	Limburg	20
Utrecht	20	Flevoland	6

Bron: Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg, 2003

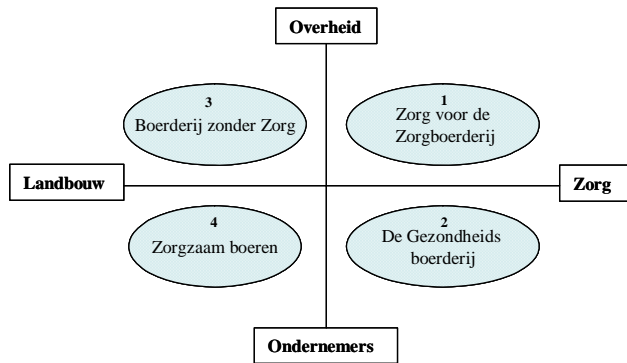
In de beginperiode, rond 1995, schakelden de meeste ondernemers van de bedrijven die startten met zorgverlening op hun bedrijf ook over naar biologische landbouwmethoden. Of kwamen voort uit antroposofische werkgemeenschappen. Dit paste vaak bij hun levensvisie. Bovendien biedt de arbeidsintensievere productiemethode goede plaatsingsmogelijkheden voor zorgvragers. Vanaf 2001 zien we echter een toename van het aantal gangbare landbouwbedrijven die zorg als bedrijfstak gaan ontwikkelen. In 2003 is de verdeling tussen gangbare en biologische bedrijven met landbouw en zorg ongeveer gelijk.

De doelstelling van een zorgboerderij bij het verlenen van zorg kan verschillend zijn afhankelijk van de mogelijkheden die het bedrijf biedt, de wensen en ideeën van de boer en boerin en het aanbod/ de vraag van zorgvragers.

Doelstellingen van zorgboerderijen op dit moment zijn, het bieden van:

- arbeidsmatige dagbesteding 89 % (van in totaal 372)
- combinatie van wonen en werken 19 %
- arbeidstoeleidingstraject (leer-werk boerderij) 36 %

Verschillende 'doelgroepen' kunnen op zorgboerderijen terecht voor combinaties van de hierboven genoemde zorgfuncties.

3. De scenario's van Landbouw en Zorg in 2012

3.1 De toekomst van Landbouw en Zorg

Het beeld van Landbouw en Zorg in 2012 is op de volgende pagina's weergegeven in vier extreme toekomstscenario's.

Uit de interactieve sessies met deskundigen kwam echter de steeds verder gaande technologische ontwikkeling naar voren als algemeen geldend. Daarom worden de belangrijkste aspecten van de technologische ontwikkeling voor Landbouw & Zorg hier kort beschreven.

De grotere landbouwbedrijven integreren de beschikbare technologie in hun bedrijfsvoering. Technologische vernieuwing levert binnen de bedrijfsvoering meestal een vermindering op in het aanbod aan activiteiten op een zorgboerderij. Maar het is een uitdaging om te kijken of technologie ook kansen vergroot voor competentieontwikkeling van zorgcliënten. Technologie is ook voor hen uitdagend om te beheersen en het halen van bijvoorbeeld een trekkerdiploma geeft voldoening en bevordert tevens de veiligheid op het bedrijf.

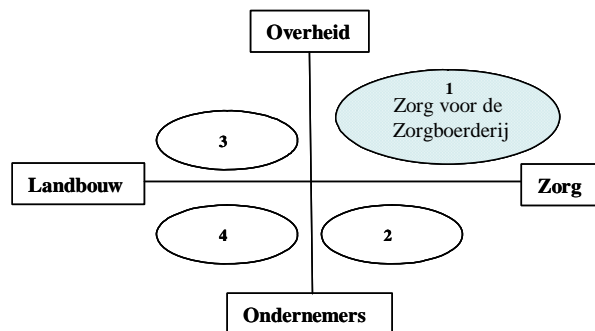
Inzicht in het gebruik van passende machines kan ook bijdragen aan andere doelstellingen als natuur- en milieuvriendelijke en mensvriendelijke productiewijzen.

In het jaar 2012 zijn -zoals ook in de sector ouderenzorg en gehandicaptenzorg- voor de cliënten aangepaste hulpmiddelen ontworpen zodat ze meer of productiever op reguliere bedrijven waaronder ook de agrarische, mee kunnen werken (een vervolg op de ontwikkeling van de domotica rond 2004). Cliënten kunnen ook gemakkelijker omgaan met die technologie.

De matching van vraag en aanbod is nu in 2012, voor welke vorm van landbouw en zorg ook, sterk vereenvoudigd doordat bijna alle informatie en transacties via internet verlopen. Regionale kantoren houden websites up to date met al het aanbod en de geboden kwaliteit in de regio, ook dat van externe bedrijven en boerderijen met recreatie-, zorg- of werkplekken. Klanten, maar ook zorginstellingen en andere (zorg)aanbieders maken hier veelvuldig gebruik van. Cliënten kunnen zich direct via de website aanmelden, zonder bureaucratische papieren rompslomp.

En nieuw item in de Zorg is de 'cam care'. Aanbieders en vragers kunnen via een scherm volgen wat de camera op het bedrijf opneemt. Maar ook contacten met een begeleider kunnen via 'cameracontact' verlopen.

Door de voortschrijdende technologie is het veiliger werken op de boerderij. Dat geldt voor veel handelingen. Arbo en technologie hebben 'samengewerkt'.

3.2 Scenario 1. Zorg voor de Zorgboerderij Stimulerende Overheid, florerende Landbouw & Zorg in Nederland

Samenvatting

In dit scenario is de overheid gereorganiseerd in enkele kernministeries. De liberalisering die in de jaren negentig van de vorige eeuw in gang is gezet is weer op zijn retour. De resultaten vielen tegen. Daarom heeft de Overheid de nodige verantwoordelijkheid teruggenomen; ze betaalt weer meer voor alle vormen van zorg. Grote instellingen, waaronder zorginstellingen zijn 'gesplitst' in kleine autonome eenheden, een soort Holding met zelfstandige onderdelen. Daardoor zijn er voor kleinschalige zorg veel subsidies mogelijk. Dat was ook nodig aangezien het zorgstelsel na de bezuinigingen in 2004 bijna was vastgelopen. Zowel instellingen als kleinschalige zorg raakten in de problemen.

Om ziekteverzuim te verminderen en om te voorkomen dat de WAO overbelast wordt met burn-outs zijn preventie- en reïntegratieprogramma's ontwikkeld en algemeen geworden. Het bedrijfsleven betaalt en de overheid subsidieert.

De Overheid stimuleert en subsidieert agrarische bedrijven om zo te voorkomen dat de grondgebonden landbouw gaat verdwijnen en om de groene ruimte te redden.

Bij zeer veel agrarische bedrijven is de continuïteit (bedrijfsopvolging) een probleem. Via het gildensysteem worden de 'nieuwe' agrarische bedrijfsopvolgers opgeleid. Dit kan iedereen zijn, een combinatie van arbeid en kennis.

Belangrijke doelstellingen van de landbouw en dus de bedrijven zijn onderhoud van de groene ruimte, het bieden van zorg/begeleiding en 'lokale' arbeidsintensieve voedselproductie (belevingslandbouw). Op zeer veel bedrijven komt minder dan 50% van het inkomen uit de voedselproductie. Landbouw & Zorg bloeit. Door de beleidsomslag van de politiek is voorkomen dat de grote zorginstellingen de private zorgboerderijen opslokken. Er zijn nu wel meer instellingsboerderijen, maar het aantal private zorgboerderijen is sterker toegenomen. Daar wordt aan een veelheid van doelgroepen zorg, maar vooral begeleiding gegeven.

Ook vanuit de EU wordt Landbouw en Zorg via soepele regels en subsidies gepropageerd.

Overheid

Europa

In Europees verband is het beleid voor verbreding van het platteland krachtig voortgezet. Daarom bemoeit de EU zich sinds kort ook met Landbouw & Zorg. Via soepele regels en beperkte subsidies koestert zij het verschijnsel Landbouw & Zorg in alle Europese landen. Onder leiding van de Nederlandse Stichting Landbouw & Zorg is een Europese Stichting Landbouw & Zorg opgericht.

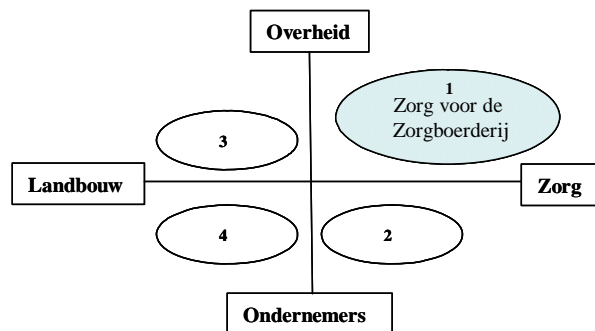
Landelijk

Het aantal ministeries is in 2008 verminderd. Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit bestaat niet meer, een deel is naar Ruimtelijke Ordening, Volkshuisvesting, Verkeer en Waterstaat overgeheveld en een deel naar Economische Zaken. Het ministerie van Sociale Zaken, Volksgezondheid, Werkgelegenheid en Zorg houdt zich bezig met Landbouw & Zorg

Provincie/Gemeente

Nu de Commissaris van de Koningin, evenals de burgemeester een gekozen functionaris is, is de vraag hoe Landbouw & Zorg in de verschillende 'verkiezingsprogramma's' is opgenomen. Afhankelijk daarvan en van de verkiezingsuitslag kan bijvoorbeeld een groot deel van het provinciale of gemeentelijke budget besteed worden aan zaken die niets met Landbouw & Zorg te maken hebben. Het kan natuurlijk ook omgekeerd. Gelukkig is een deel van het zorgbudget, dat door de centrale overheid beschikbaar wordt gesteld, 'geoordeeld'.

De Provincies hebben zeggenschap als het gaat om de Ruimtelijke Ordening. Zij geven richting Gemeenten dwingende kaders aan. Die gemeenten hebben nu een grote rol in het verdelen van

het zorgbudget, omdat dat budget van de rijksoverheid is overgeheveld naar de gemeenten. Dat betreft de extramurale zorg zoals dagbesteding.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) speelt, als het gaat om gemeentelijk 'zorgbeleid', een belangrijke coördinerende rol, met name in uniformering en het tegengaan van mogelijke willekeur.

Zorg

De ziektepreventie speelt anno 2012 een grotere rol dan in 2004. Reden daarvoor is dat vanaf de beginjaren van 2000 het langdurige ziekteverzuim van werknemers dermate bleef toenemen dat bedrijven in de problemen raakten. Regelmatige rustperiodes in het werk van een maand tot een half jaar zijn nu heel gewoon; de ingevoerde levensloopregeling (LLR) staat dat ook toe. Juist daarin speelt Landbouw & Zorg een wezenlijke rol. Zowel de landelijke, de provinciale als de gemeentelijke overheid zijn daarin actief met beleid en met (start)subsidies. Ook het bedrijfsleven betaalt preventie- en reïntegratieprogramma's. Gevolg hiervan is dat na 2008 het aantal WAO'ers gelukkig is gedaald.

Wat opvalt, is de verdere integratie in de zorg. In dat verband spreken we van 'collierzorg en -aanbod' om zo de voortdurende wederzijdse wisselwerking in de keten aan te geven. De zorgaanbieders en de zorgvragers vormen het collier, waarbij steeds wordt geëvalueerd en bekeken of de zorgvrager moet overstappen naar een andere vorm van aanbod, opdat hij steeds meer leert zelfstandig te werken en een terugkeer in het normale arbeidsproces mogelijk is. Of de aanbieders hebben onderling contact waardoor de zorgvrager in de hele keten kan werken van aanvoer van de grondstoffen tot en met de verkoop van de producten (supermarkt, horeca). Uiteraard is dit afhankelijk van de doelgroep die zorg vraagt.

Gememoreerd wordt dat na de verregaande bezuinigingen in de beginjaren van 2000 het Nederlandse zorgsysteem in de jaren 2005 tot 2008 bijna was vastgelopen. Zowel instellingen als kleinschalige zorg waren hierdoor in de problemen geraakt.

Landbouw

Landbouw is niet meer de economische drager van het platteland, met uitzondering van uitgestrekte landbouwgebieden zoals de (Flevo)polders en de kop van Friesland en Groningen. Daar worden op grote bedrijven met veel technologie en weinig menskracht nog kwalitatief hoogwaardige bulkproducten voortgebracht. Op die bedrijven komt het inkomen dan ook volledig uit de landbouw.

In de overige gebieden is dat minder dan 50%, de rest van het inkomen komt uit andere activiteiten zoals natuur, recreatie en zorg of een betrekking buitenshuis. De overheden stimuleren die verbrede landbouw mede in verband met het behoud van een leefbaar, dynamisch en gezond platteland. Dat was, is en blijft belangrijk voor de inwoners van Nederland.

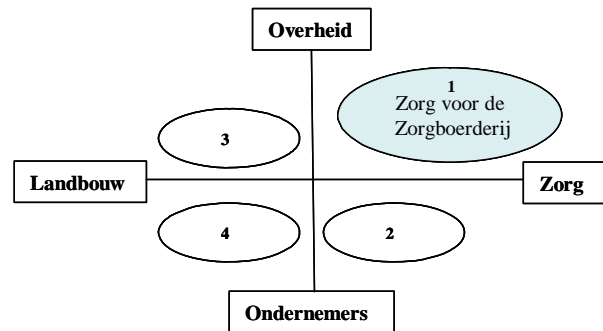
Het aantal intensieve veehouderijbedrijven (voornamelijk de varkens en kippenbedrijven) is drastisch teruggelopen. Die zijn verplaatst naar de lage-lonen landen. Er is hooguit kleinschalige intensieve veehouderij voor speciale producten: streekeigen en/ of luxe producten.

De glastuinbouw is in Nederland zeer technologisch en kennisintensief. Nederland had en heeft daarin nog steeds een voorsprong en kan zeer concurrerend werken.

In regio's met een hoogwaardig landschap (Drente, Twente, Veluwe, Achterhoek e.d.) is er meer sprake van agrarische kleinschaligheid wat betreft agrarische bedrijven. Vergeleken met 2004 zijn ze wel groter geworden, maar ze passen in het landschap.

Bedrijf

In 2012 is er een grote verscheidenheid aan agrarische bedrijven, afhankelijk van de regio waar ze zich bevinden. Op de hoogtechnologische bedrijven werken weinig arbeidskrachten en is er ook minder ruimte voor zorgvragers. Op de andere, overwegend biologische, bedrijven met hoogwaardige en arbeidsintensieve producten, werken meerdere arbeidskrachten. De

technologie staat daar vooral ten dienste van de nevenactiviteit en minder van de landbouw of natuur.

Veel op die bedrijven aanwezige arbeidskrachten zijn in economische zin niet volwaardig. Dat mag ook niet verwacht worden van mensen die zorg of begeleiding nodig hebben. Daarom betaalt ook de cliënt zelf - naast de gemeentelijke overheid, de rijksoverheid of de zorginstelling - een eigen bijdrage naar draagkracht. In totaal wordt er zoveel vergoed dat het bedrijf rendabel is en kan continueren.

De 'erfelijke' opvolging is minder gewoon dan het in het verleden was. Het gildesysteem van 'meester - gezelschap - leerling' is in ere hersteld. De leerling kan nu via gezelschap de meester van het bedrijf worden. En die meester kan de manager opvolgen. Soms neemt de Overheid zelf het bedrijf over als dat van strategisch belang is, bijvoorbeeld qua ligging of qua doelstelling. Overname door een meester of door de Overheid kan door koop van het bedrijf of op basis van een arbeidsovereenkomst van de meester met de eigenaar. Het betreft meestal arbeidsintensieve en minder kapitaalsintensieve bedrijven. Mocht de continuïteit in de eerste jaren na de overname een zorgpunt zijn dan springt de Overheid bij door een startsubsidie ter beschikking te stellen. Door dit stimulerend beleid is het aantal agrarische bedrijven dat nu, anno 2012, beëindigt praktisch nihil.

Aangeboden zorgfuncties

De overheden hebben bewust het begrip Zorg opgerekt tot geestelijk en lichamelijk welzijn. Daarom wordt, naast curatieve zorg, zeker ook veel aandacht besteed aan de preventieve zorg. Hierdoor verbreedt het pakket Zorg zich bijvoorbeeld tot therapeutische behandeling door middel van groene activiteiten.

De Overheden stimuleren de zorginstellingen om zowel die zorg, als reïntegratie en dagbesteding op particuliere boerderijen uit te voeren. Lukt dat niet dan kan de zorg worden aangeboden op een instellingsboerderij mits die kleinschalig is en de groepen niet groter zijn dan 12 cliënten. Algemeen geaccepteerd uitgangspunt is nu 'Meervoudig klein binnen een groter geheel'. Binnen grote (zorg)instelling zijn inmiddels kleine autonome eenheden opgezet, aangezien alle fusies in de vorige eeuw en de beginjaren van deze eeuw niet de voordelen hebben opgeleverd die men er aan toeschreef.

Nieuwe doelgroepen

De doelgroepen voor de zorgboerderijen zijn eigenlijk al genoemd: langdurig zieke werknemers en een grote groep van mensen met psychosociale klachten. Daarnaast mensen met een zware verstandelijke beperking, die vroeger in gesloten inrichtingen werden geplaatst, leven nu op een zorgboerderij; een hele vooruitgang vergeleken met 2004.

Ook ex-gedetineerden en ex-verslaafden werken dikwijls op een zorgboerderij omdat de Overheid het initiatief in dezen heeft. Zelfs verplichte opname op een zorgboerderij behoort nu tot de mogelijkheden.

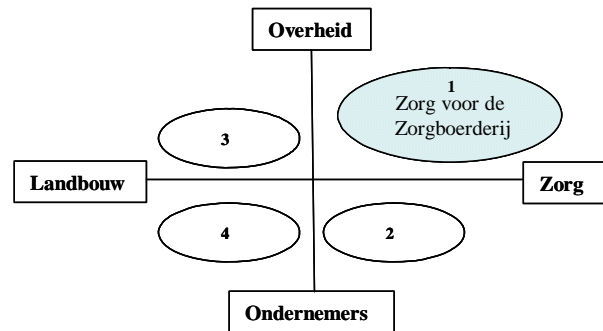
Een nieuwe doelgroep die van de grond begint te komen is die van de ouderen uit andere culturen met nog wortels in de landbouw. Veel van hen lopen de kans om in een isolement terecht te komen. De overheid wil hen een goede dagbesteding bieden op bijvoorbeeld een boerderij.

Verder zijn nog te noemen kinderen en ouderen en langdurig werklozen, vooral de jeugdigen.

Vraaggerichtheid

In 2003 zei de toenmalige staatssecretaris Clémence Ross het hierover het volgende over vraaggerichte zorg: "vraagsturing is in mijn ogen nog niet hetzelfde als: u vraagt en wij draaien. Er kan veel, maar niet alles (...). Als cliënt kun je vervolgens binnen die bandbreedte kiezen uit het zorgaanbod. En als je daar niet of niet helemaal uitkomt, kan je zorgverzekeraar je daarbij helpen." Met andere woorden echte vraaggerichtheid is een utopie.

Het zorgaanbod is in 2012 vraaggestuurd maar binnen de grenzen van de aanbieder en van de core-business van het bedrijf dat 'Zorglandbouw' heet. Zeker op bedrijven waar aandacht wordt

besteed aan mensen met een natuurlijke beperking, kinderopvang en opvang van ouderen (al dan niet dementerend) is de aangeboden zorg zoveel mogelijk vraaggestuurd. Bij agrarische bedrijven, die zorgen voor een groene omgeving en werk leveren voor reïntegratietrajecten van ex-verslaafden, ex-gedetineerden en burnout werknemers, is er geen sprake van zuivere vraagsturing.

Financiering

De financiering van de zorg is ingrijpend gewijzigd. Veel zeggenschap is overgegaan naar de lagere overheden voornamelijk de gemeenten, nu de dagbesteding uit de AWBZ is gehaald. Er is een groot zorgfonds waaruit de gemeenten de daarvoor benodigde zorg (preventief en curatief) betalen. Via de basisverzekering wordt ook geld gereserveerd voor zorg. De middelen zijn ruimer dan tien jaar geleden. Daarnaast speelt de Overheid in op de trend van "maatschappelijk betrokken ondernemen" en haalt daarvoor anderen over om te investeren in zorglandbouw. Die financiële middelen geven een, volgens het gildesysteem opgeleide, meester de mogelijkheid het bedrijf voort te zetten eventueel als bedrijfsleider.

De monopoliepositie van de zorgaanbieders is verminderd. Per regio is een marktplaats gecreëerd. Ook de zorgkantoren hebben veel van hun zeggenschap verloren.

De zorgverzekeraars zijn nog steeds belangrijk en hebben een goede samenwerking met de gemeenten (VNG) opgebouwd. Veelal speelt ook de provincie een rol.

Onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat zorglandbouw kwalitatief beter en goedkoper is dan reguliere zorg. Daarom heeft de overheid er belang bij om zelf te investeren in zorglandbouw en stimuleert zij de agrarische zorgondernemer, mits deze is gecertificeerd.

Kwaliteitsborging

Alhoewel het toezicht van de overheden niet is toegenomen, zeker niet in administratieve zin, worden er wel strenge eisen gesteld aan de ondernemers die zorg aanbieden. Zo worden door Rijk en gemeenten strikte regels aan de kwaliteit van de zorg gesteld. Transparantie, afrekenbare doelen, effectmeting en kosteneffectiviteit zijn de kernwoorden.

Het kwaliteitssysteem is daarom verder geprofessionaliseerd en geen bedrijf wordt toegelaten of gesubsidieerd als het niet is gecertificeerd en eens in de twee jaar geaudit.

Scholing

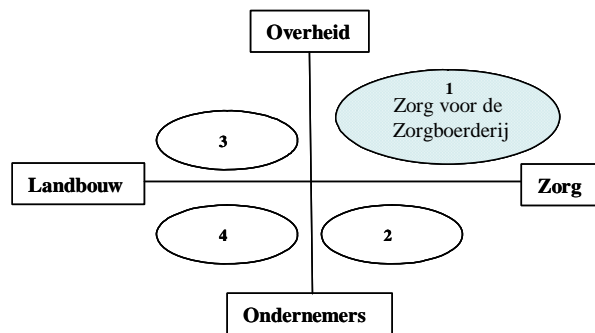
Op alle niveaus kan men onderwijs over Landbouw en Zorg volgen. Wageningen Universiteit en Researchcentrum heeft een speciaal vakgebied Landbouw & Zorg ontwikkeld dat valt binnen gezondheidswetenschappen. Op HBO niveau worden Landbouw & Zorg ondernemers/managers (de potentiële 'meesters') opgeleid; op MBO niveau de 'leerlingen' die in de praktijk gezellen worden.

Bij veel trainingsbureaus is het 'werken in en met een Groene omgeving' een vast onderdeel geworden van een aantal zorgopleidingen. Dat geldt ook voor "inspiratie en heroriëntatietrainingen" van hoger opgeleide werknemers.

Door dit alles is het volgen van dag- en cursusonderwijs op locatie bij de boer toegenomen. Het bedrijf is in feite de groene omgeving, de boer(in) zorgt voor een cursusruimte. Het onderwijs zelf wordt verzorgd door professionele trainers en onderwijzers.

Groeipotentieel

Nu er zoveel nieuwe doelgroepen zijn maakt de Overheid ruimte voor voldoende zorgboerderijen die in kunnen spelen op de vraag. Kortom er is groeipotentieel omdat de Overheid de randvoorwaarden eenvoudiger heeft gemaakt. Dat geldt zeker voor het faciliterende agrarische bedrijf voor burnout werknemers. Hun aantal groeit gestaag. Op veel van die bedrijven zijn ook voorzieningen getroffen voor bijvoorbeeld gezondheidsweken (perioden op de boerderij met overnachting) of zelfs voor langere perioden (sabbatical).

Randvoorwaarden

De wetgeving op het gebied van Ruimtelijke Ordening is versoepeld. Naast dagverblijf is wonen een mogelijkheid die gemakkelijker is te realiseren op een boerderij. Van wonen op de boerderij wordt veel gebruik gemaakt, zeker door ex-verslaafden en ex-gedetineerden.

De overheid stimuleert ook andersoortige zorgbedrijven die bijvoorbeeld een zorg/leer/werkfunctie hebben (horeca, recreatie etc.). Daarvoor heeft ze goede voorwaarden geschapen, ook financieel.

Rijk, Provincies en Gemeente stemmen hun zorgbeleid gezamenlijk af en hebben hun strategische krachten meer gebundeld. Vooral de Gemeenten maken goed gebruik van hun bevoegdheden en hun regiefunctie, "luisteren naar de cliënt", dat is het motto.

Het kernministerie stimuleert (ook financieel) de zorgfuncties via een convenant.

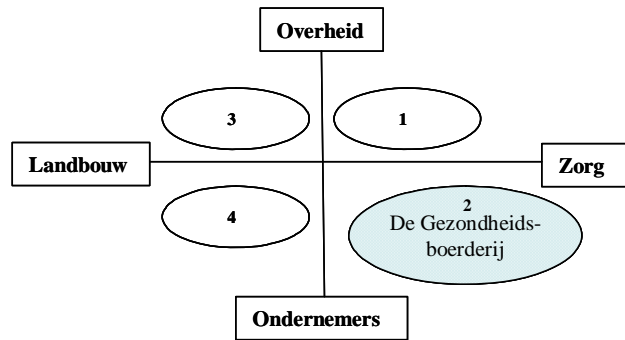
Regionale spreiding

De overheid ziet Nederland anno 2012 als één grote stad. Het verschil tussen stad en platteland is vervaagd. Het platteland is een stad met een wat dunnere bebouwing. Voor de Landbouw & Zorg heeft dat als voordeel dat ze zich mag vestigen daar waar de vraag zich ontwikkelt. De Overheid stimuleert dat zoals hiervoor is beschreven. Zij beoordeelt welke gebieden wel of niet ruimte gaan bieden voor leer/zorg/werkactiviteiten. Zonodig start ze zelf verslavingsboerderijen e.d. vlakbij de grote steden. Daar is dan dikwijls sprake van verplichte opname.

Voor de gewone dagbesteding heeft de Overheid een limiet gesteld aan de afstand tussen cliënt en zorgboerderij (vijf kilometer). Dit past in de maatregelen die bedoeld zijn om het hoofd bieden aan de vervoersgekte die de laatste jaren was ontstaan. Belangrijk is dat de Overheid ervoor gezorgd heeft dat cliëntenvervoer van maximaal vijf kilometer wordt vergoed. Daardoor is voorkomen dat een aantal zorgboerderijen moest stoppen of niet kon starten.

Andere doelgroepen zoals verslaafden met dagbesteding hebben geen probleem met het vervoer, ze vinden het prettig om dagelijks vanuit hun stad te rijden naar de werkplek op de boerderij en nemen hierdoor ook letterlijk afstand.

Oude projecten en visies (grote instellingen op de Veluwe, de Glind, een dorp voor ontouderde en verwaarloosde kinderen die in gastgezinnen worden opgevangen, waaronder agrarische) zijn opnieuw op hun waarde geschat en onderzocht op hun vroegere en huidige betekenis. Die ervaringen worden naar buiten gebracht en geïmplementeerd in nieuwe inzichten en opvattingen en beleid in het denken over gezondheid. Onder het motto "De Glind was zo gek nog niet" is het nieuw leven ingeblazen.

3.3 Scenario 2. De Gezondheidsboerderij Landbouw & Zorg is voor de rijken

Samenvatting

In dit scenario heeft de overheid zich grotendeels teruggetrokken van de financiering van zorgtaken. De collectieve voorzieningen zijn in 2012 minimaal; de zorg in Nederland is sterk uitgekleed. Alleen behandeling en opname worden nog vergoed. Alle vormen van dagbesteding en kleinschalige zorg moeten nu door particulieren zelf worden betaald. Ze kunnen zich er tegen verzekeren. Goede tijden dus voor de verzekeringsmaatschappijen.

Het gevolg hiervan is wel een sterke tweedeling in de maatschappij. Hetzelfde beeld zien we in de Europese Unie; weinig geld voor zorg. De landbouwsubsidies zijn afgeschaft.

Agressie in de thuissituatie en criminaliteit op straat zijn toegenomen, grote groepen zorgbehoeftigen zijn in wezen aan hun lot overgelaten. Zorg is voorbehouden aan de rijken.

Gelukkig is de ontstane leemte voor een deel opgevuld door charitatieve organisaties zoals het Leger des Heils, de kerken, het Humanistisch Verbond. Zij krijgen daarvoor gelden uit loterijen voor goede doelen (bijvoorbeeld de, nog steeds bestaande, Postcode loterij).

Dit overheidsbeleid heeft een grote toeloop naar de behandelende zorg veroorzaakt, het verblijf in instellingen is drastisch toegenomen. Instellingen proberen die zorg zo goedkoop en efficiënt mogelijk te bieden. Het is dan ook geen wonder dat het aantal zorgboerderijen dat cliënten met een verstandelijke beperking opvangt in de laatste jaren sterk is afgenomen. Financieel worden de resterende bedrijven ondersteund door hiervoor genoemde charitatieve organisaties.

Groene dagopvang en dagbesteding op de boerderij worden echter zeer gewaardeerd door de hoger opgeleide elite met geld. Het aantal van deze zogenaamde 'gezondheidsboerderijen' bedraagt nu 250 en het groeit nog steeds. Zorgboeren zijn groene 'gezondheids-ondernemers' geworden met een breed aanbod aan 'gezonde geest en gezond lichaam' activiteiten. Ze zetten zich nu in voor het goed betalende en weinig arbeid vragende deel van zowel de preventieve als de curatieve zorgmarkt. Daarmee heeft Landbouw & Zorg een totaal andere invulling gekregen

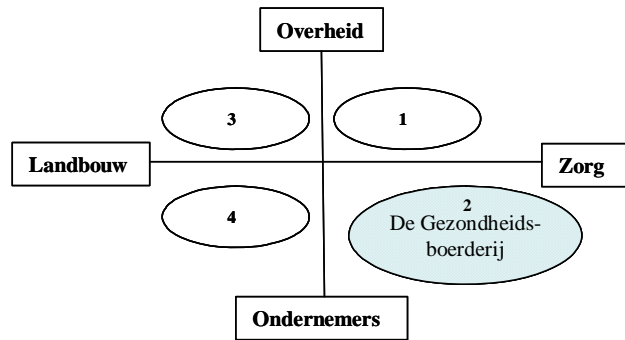
Overheid

De EU heeft nieuwe kaders uitgezet voor de landbouw en heeft de landbouwsubsidies afgeschaft. Wel zijn er stimuleringsregelingen voor landschapsbeheer mogelijk. De EU bemoeit zich minimaal met de welzijnsector.

Het beleid van de Overheid is dat elke burger maximaal wordt aangesproken op zijn eigen verantwoordelijkheid. Iedereen moet - voor zover dat mogelijk is - werken of zich maatschappelijk nuttig maken.

De Nederlandse overheid bemoeit zich nauwelijks meer met de ambulante zorg zoals wonen in een instelling, huishoudelijke hulp, activerende begeleiding, ondersteuning begeleiding, verpleging, en verzorging. Al deze functies zijn uit de AWBZ gehaald en ondergebracht in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt in 2012 bij de gemeenten. Ook de uitvoerende functies van de vernieuwde AWBZ zijn daar ondergebracht. De gemeenten bepalen het beleid en de financiering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, die vanaf in 20076 is ingevoerd. Zij ontvangen voor de uitvoering van deze functies financiering van het Rijk, maar door de jarenlange forse bezuinigingen op zorg, met name in de AWBZ, is dat zeker geen ruime financiering. Het budget is sinds 2006 niet meer verhoogd maar door de vergrijzing is de zorgvraag toegenomen met 30 %.

Wel hebben de gemeenten er veel belang bij dat het overgebleven platteland zijn "groene karakter" behoudt, dat is immers voorwaarde voor "groen en gezondheid", oftewel het welzijn van de eigen burgers. Dat belang wordt teruggevonden in de ruimtelijke ordening.

Zorg

De zorg is het laatste decennium in Nederland sterk uitgekleed. De collectieve voorzieningen zijn anno 2012 marginaal; alleen behandeling en verpleging van zwaar verpleegbehoeftegen worden nog opgenomen en door de overheid betaald. Alle vormen van dagbesteding en kleinschalige zorg moeten door particulieren (of via particuliere verzekeringen) worden betaald en zijn daarmee voorbehouden aan de rijken. Het gevolg is dat er een sterke tweedeling tussen 'arm' en 'rijk' in de maatschappij is ontstaan. Grote groepen zorgbehoeftegen (Mensen met een beperking, werklozen, psychiatrische patiënten, verslaafden e.d) worden aan hun lot overgelaten en voelen zich buitengesloten. Ook werklozen voelen zich buitengesloten. Deze groepen zijn afhankelijk geworden van vrijwilligers en liefdadigheidsorganisaties. Gelukkig zijn er maatschappelijke krachten in beweging gekomen die de leemtes in de zorg opvullen. Charitatieve organisaties gaan zorgtaken - waaronder het opvangen van zorgvragers op boerderijen - oppakken en financieren. Vrijwilligers helpen deze sociaal maatschappelijk betrokken boeren met de begeleiding van zorgvragers, waardoor het een betaalbare optie wordt, al is het slechts op beperkte schaal.

Als gevolg van het 'thuis zitten' hebben veel mensen depressieve en somatische klachten gekregen. Een grote toeloop naar de behandelende zorg was het gevolg. Het verblijf in instellingen is daardoor drastisch toegenomen. Instellingen proberen deze intramurale zorg zo goedkoop en efficiënt mogelijk te bieden.

Agressie in de thuissituatie is een van de grotere onzichtbare maatschappelijke problemen geworden, daarnaast is de (kleine) criminaliteit in het algemeen toegenomen. Politiekorpsen breiden uit en het oude cellenprobleem is weer actueel. Niet het Rijk maar de gemeenten zijn hiervoor verantwoordelijk.

Landbouw

Veel bulkproductie is naar lage-lonen landen verdwenen. Een beperkt aantal grote agrarische bedrijven is overgebleven. De meeste landbouwbedrijven hebben zich toegelegd op de productie van hoogwaardige kwaliteitsproducten. De overige bedrijven halen maximaal 50% van hun inkomen uit de primaire landbouwproductie, de rest komt uit andere activiteiten zoals natuuronderhoud en recreatie. Ook hebben veel boeren of boerinnen een (deeltijd)baan buiten het bedrijf.

Landbouw en Zorg

Helaas is het aantal zorgboerderijen voor alle cliënten groepen met een verstandelijke beperking, zoals die in 1995 ontstonden, enorm afgenomen. Cliënten zijn afhankelijk geworden van zorgboerderijen die gerund worden door de sociaal maatschappelijk betrokken boeren en vrijwilligers met financiële ondersteuning van charitatieve organisaties. Maar veel cliënten, die in 2004 vanuit een instelling geplaatst waren op een zorgboerderij, zijn weer terug in de instelling.

Groene dagopvang en dagbesteding worden echter zeer gewaardeerd door de hoger opgeleide elite met geld. Het aantal van deze zogenaamde 'gezondheidsboerderijen' bedraagt nu 250 en het groeit nog steeds. Zorgboeren zijn groene 'gezondheids-ondernemers' geworden met een breed aanbod aan 'gezonde geest en gezond lichaam' activiteiten. Ze zetten zich nu in voor het goed betalende en weinig arbeid vragende deel van zowel de preventieve als de curatieve zorgmarkt.

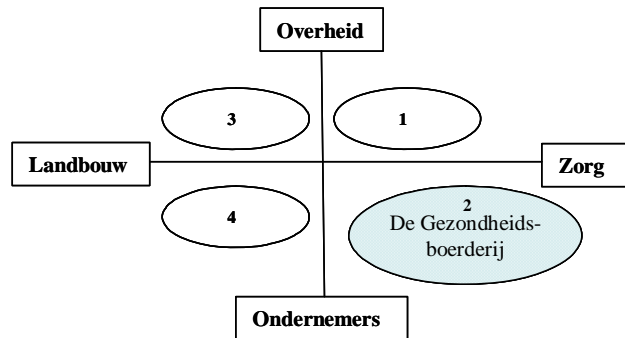
Stichting en Steunpunt Landbouw & Zorg bestaan niet meer.

Bedrijf

Op de gezondheidsboerderijen zijn de vrouwen van de boeren belangrijke co-ondernemers. Er is een taakverdeling waarbij de man de agrarische ondernemer is en zijn vrouw de zorgondernemer. Zij is de gastvrouw die de klanten opvangt en begeleidt.

Aangeboden zorgfuncties

Zoals gezegd bieden de zorgboeren nu 'gezonde geest en gezond lichaam' activiteiten aan. De landbouw fungeert hierbij als het groene decor. Boerderijen zijn aangepast tot gezondheidsboerderij en daarvoor ingrijpend verbouwd. Veel aandacht is daarbij besteed aan comfortabele, verwarmde ruimtes voor maaltijden, cursussen en workshops, saunabezoeken, massages en schoonheidsbehandelingen. Sommige boerderijen bieden ook ruimte aan alternatieve geneeswijzen zoals acupunctuur en fit-

nessprogramma's. Het vertoeven op de boerderij is voornamelijk ontspannend met de groene ruimte om in te wandelen, dieren om te aaien en een overzichtelijke moestuin, kas of boomgaard om in te werken.

De boer zorgt voor, en verzorgt, de groene omgeving en de dieren; zonodig geeft hij werkinstructie als cliënten een groen werktraject willen volgen. Trainingen en behandelingen worden of door de boerin of door externe professionals gegeven.

Nieuwe doelgroepen

Met de komst van de gezondheidsboerderij is er een nieuwe kapitaalkrachtige doelgroep die zich het verblijf op die boerderij kan veroorloven. Het betreft mensen uit het hoger opgeleide werkende deel van de bevolking die zich op een andere manier willen bezinnen op hun werkzame leven. Op een groeiend aantal gezondheidsboerderijen is naast 'zorg' ook recreatie een kernactiviteit. Die bedrijven begeven zich op het recreatieve marktsegment.

Andere boerderijen trekken mensen aan die gewoon even bij willen komen van het hectische leven van alledag en zichzelf willen verwennen met een groene omgeving met bijbehorende groene bezigheden en boerenmaaltijden. Daarnaast hebben ze voor hun gezondheid behoefte aan sauna, massage, fysiotherapie, acupunctuur, homeopathie, etc. Veel gezondheidsboerderijen bieden eenvoudige of luxe slaapaccommodatie aan.

Vraaggerichtheid

De gezondheidsboerderijen werken sterk vraaggericht, ze moeten het immers hebben van goed betalende tevreden klanten. In de meeste gevallen werken regionale groepen boerderijen samen aan imago versterking en marketing (b.v. de "Gezonde Groene Achterhoek" als recreatie- en rustgebied).

Financiering

De sector Landbouw & Zorg is eigenlijk overwegend een particuliere sector geworden, waarin de overheid praktisch niets meer financiert. Charitatieve instellingen – plaatselijke, regionale of landelijke - ondersteunen boeren die dagbesteding willen bieden aan zorgbehoeftigen in financieel opzicht. Zij krijgen daarvoor gelden uit loterijen voor goede doelen (bijvoorbeeld de, nog steeds bestaande, Postcode loterij).

De rest, zoals alle vormen van dagbesteding en kleinschalige gezondheidszorg, moet door particulieren of particuliere verzekeringen worden betaald. Die is dus voorbehouden aan de kapitaalkrachten.

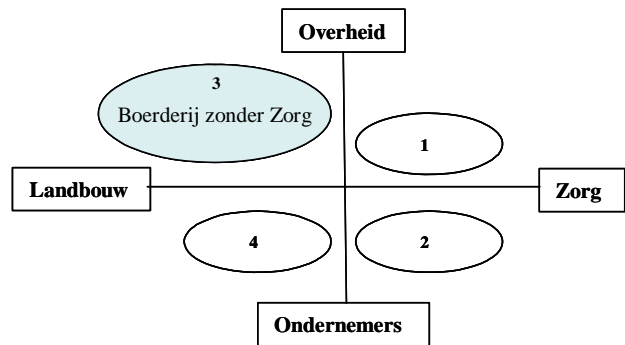
Scholing

De agrarische beroepsopleidingen hebben een breder karakter gekregen. De integratie van landbouw in de maatschappij vindt zijn weerslag in integratie van vakgebieden op scholen. Agrarische kennis wordt meer gekoppeld aan sociale vakken, maar ook aan gezondheid en welzijn.

Groeipotentieel

De vooruitzichten voor de zorgboerderijen oude stijl waar cliënten met een zorgvraag terecht kunnen zijn somber, de groei is eruit. Het aantal loopt zelfs terug.

Daarentegen floreren de gezondheidsboerderijen - ook een vorm van verbrede landbouw - anno 2012 bijzonder goed. De groei zal nog wel even voortduren zolang de economische groei aanhoudt. Er is duidelijk een groeiende markt en er zijn dus ook uitbreidingsmogelijkheden. Het is evenwel een conjunctuurgevoelige onderneming.

3.4 Scenario 3. Boerderij zonder Zorg

De overheid probeert de Groene Ruimte te redden, iedereen moet werken.

Samenvatting

De Overheid is gereorganiseerd. Het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Voedselkwaliteit bestaat niet meer, de taken zijn overgenomen door de ministeries Volksgezondheid Welbevinden en Sport (VWS); Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). Om de te ver doorgevoerde liberalisering te keren heeft de overheid weer een aantal taken naar zich toe getrokken.

Zo heeft de Overheid een gewenste ruimtelijke inrichting van Nederland vastgesteld en heeft dwingende maatregelen ingesteld om groene gebieden te redden en waar nodig terug te brengen. Daar waar te weinig agrarische activiteit is worden zelfs overheidsboerderijen gesticht.

Voor de zorg betaalt de overheid praktisch niets meer. Voor zover mogelijk moet iedereen verplicht werken ook de zogenaamde 'Laag Productieven' (LP-ers). Dat betreft mensen die op de arbeidsmarkt niet volledig inzetbaar zijn, door bijvoorbeeld een lichamelijke of geestelijke beperking, maar ook door ziekte of een burnout. Bedrijven zijn verplicht LP-ers voor een minimum vergoeding te werk te stellen.

Binnen de Landbouw zijn alle soorten kleinschalige, traditionele en biologische landbouw aan het verdwijnen. Dat is zelfs in versterkte mate doorgegaan. Voornamelijk de grotere technologisch hoogstaande bedrijven overleven en groeien nog steeds. Deze bevinden zich in de gebieden met ruimte en relatief goedkopere grond (de uithoeken van het land en de polders). De groene omgeving met alle bijbehorende welzijnsfuncties verdwijnt uit de urbane gebieden.

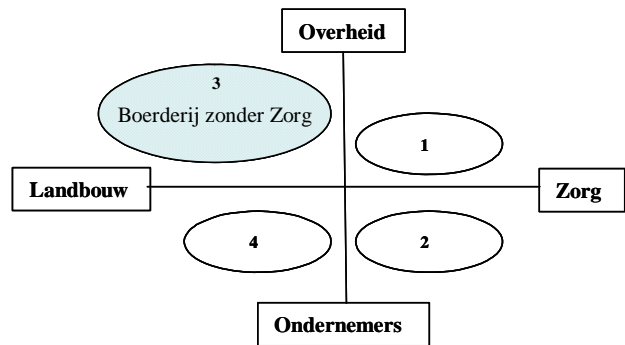
Landbouw & Zorg van 2004 bestaat niet meer. Zorgvragers zijn nu de LP-ers geworden. Zij werken ondermeer op de grote landbouwbedrijven, die verplicht één of enkele LP-ers te werk moeten stellen. Wel worden er steeds meer bedrijfstrainingen en reïntegratie- en behandeltrajecten voor burnouts op de boerderij gegeven, waarbij de boer als facilitator zorgt voor de omgeving en eventueel groen werk, maar de training en begeleiding wordt verzorgd door externe professionals.

Overheid

Brussel zet namens de EU de kaders en richtlijnen uit voor zowel de Landbouw als de Welzijnssector. Agrarische ondernemers krijgen geen prijsgarantie meer, maar wel inkomensgarantie, mits zij voldoen aan de EU richtlijnen. De controle en uitvoering hiervan is gedelegeerd naar de landelijke overheden. Het aantal ministeries is gedaald. Het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Voedselkwaliteit is in 2010 opgeheven. De taken zijn verdeeld over drie ministeries, te weten Volksgezondheid Welbevinden en Sport; Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Het westen van Nederland is in de loop der jaren grotendeels geurbaniseerd. Veel groene terreinen, al dan niet met landbouwbedrijven, zijn opgekocht voor woningbouw of voor bedrijventerreinen. Het nog aanwezige groen wordt gekoesterd in de vorm van speciaal ingerichte zogenaamde "Groene recreatiegebieden", grote stadsparken en enkele groene terreinen in eigendom van particulieren, van de Vereniging voor Natuurmonumenten of van provinciale landschappen zoals het Gelders Landschap.

Omdat de Groene Ruimte, oftewel het platteland, zowel de aantrekkelijkheid van Nederland als het welzijn van de bevolking bevordert wil de Overheid zich sterk maken om het tij keren; ze wil - vooral in het geurbaniseerde westen - de grondgebonden landbouw behouden en znodig herstellen en heeft daarvoor de primaire verantwoordelijkheid op zich genomen. Zo is op het ministerie van VROM een inrichting per regio vastgesteld die betrekking heeft op de Ruimtelijke Ordening (verdeling tussen groen, incl. land- en tuinbouw, wonen en industrie). Per gebied wordt bepaald welke oppervlakte land voor grondgebonden veehouderij en voor akkerbouw gewenst is en hoeveel 'niet-grondgebonden' landbouw toegestaan wordt. Aan de hand van vastgestelde welzijnsnormen stelt ze per regio de gewenste hoeveelheid en aard van de aanwezige landschappelijke en recreatiefuncties vast.

Door de regionale overheden wordt de landschappelijke inrichting vervolgens in de praktijk getoetst. Als 'monitoring' instrument voor de regionale overheden worden de oppervlakte en aard van bedrijvigheid van de agrarische bedrijven jaarlijks nauwkeurig geïnventariseerd. De provinciale overheid heeft als taak te waken voor het herstel en behoud van het groen in de inrichting van hun regio en dit betreft zeker de grondgebonden landbouwbedrijven, die worden gezien als belangrijke cultureel landschappelijke elementen in de beleving van het platteland door de burgers.

Dreigt de agrarische activiteit in een regio onder een kritiek minimum te zakken dan grijpt de provincie, in samenspraak met de betrokken gemeentes, in. In de meeste gevallen worden de meest veelbelovende boerderijen opgekocht en verpacht aan extern opgeleide potentiële bedrijfsopvolgers. Wanneer dit niet lukt kan dit betekenen dat een provinciale overheid zelf grote landbouwprojecten opzet (1 à 2 per provincie) met een brede taakstelling conform de wensen van VROM (primaire productie, beheer landschap, natuur en water, recreatie en voorlichting). Projectleiders in dienst van de provincie managen deze megabedrijven en stellen agrarisch geschoolde bedrijfsleiders aan voor de landbouwproductie (boeren-ambtenaren).

Zorg

De overheid geeft zo min mogelijk geld uit aan zorg en hangt het principe aan dat iedereen, voor zover dat mogelijk is, moet werken. Alle mensen die niet volledig inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt worden aangeduid als Laag Productieven (oftewel LP-er), ongeacht de reden of oorzaak. Dit kan zijn een lichamelijke of geestelijke beperking, maar ook een ziekte of een burnout. Ook ex-verslaafden, ex-gedetineerden of mensen met psychologische problemen worden als LP-ers bestempeld. Zij moeten werken voor het deel dat ze dat kunnen en ieder bedrijf moet verplicht (aangepast) werk aan deze mensen bieden. Ze krijgen daarvoor geen vergoeding, maar betalen 'loon naar werk'.

Het aantal verplicht tewerkgestelde LP-ers is afhankelijk van de bedrijfsomzet zoals geregeld in de 'Wet op de Werkgelegenheid voor Laag Productieve werknemers' (WWLP) die betrekking heeft op alle bedrijven - ook niet agrarische - waar eenvoudig handwerk wordt verricht. Deze WWLP wordt streng nageleefd; er zijn sanctieringeregels voor bedrijven in overtreding.

Aangezien de overheid minder geld uitgeeft aan zorg en hier strikte eisen aan stelt is de strategie van de meeste zorginstellingen gewijzigd. Ze zijn in personele omvang en qua opname- en behandelcapaciteit gekrompen en werken meer vraaggericht dan een tiental jaren geleden. De vraag wordt bepaald door het aantal geïndiceerde zorgvragers dat kiest voor een bepaalde vorm van zorg. Alleen mensen die eenvoudige arbeid kunnen verrichten (LP-ers) of dagbesteding in de vorm van 'werk' wensen (geïndiceerd voor dagbesteding) komen op een al dan niet agrarisch bedrijf terecht. Zorginstellingen zijn officieel verplicht cliënten door te plaatsen die graag naar een (landbouw)bedrijf willen.

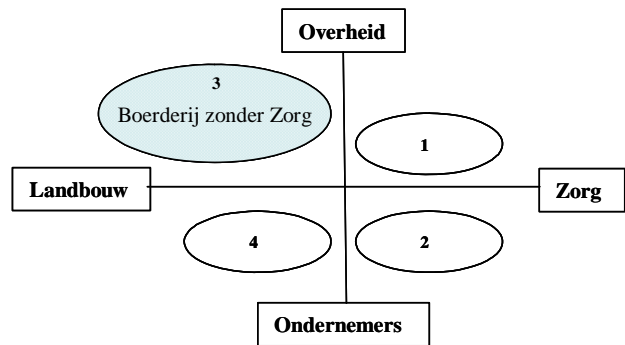
Landbouw

Alle soorten kleinschalige, traditionele en biologische landbouw zijn aan het verdwijnen.

Voornamelijk de grote technologische bedrijven overleven en groeien nog steeds. Ze bevinden zich in de gebieden van Nederland met ruimte en relatief goedkopere grond., Dit zijn de uithoeken van het land en de polders. Kenmerkend is hun grote productie die samengaat met een grote omvang qua grond, gebouwen en personeel. Organisatorisch is de risicospreiding geregeld via meerdere vestigingen in Nederland, maar ook in het buitenland. Deze groep technoagrarische ondernemingen is de afgelopen tien jaar vrij constant gebleven in aantal, alleen de bedrijven zelf zijn gegroeid.

De overheid probeert invloed uit te oefenen op de spreiding van deze landbouwbedrijven over Nederland en stelt dat elke provincie een minimum aantal van dergelijke bedrijven moet huisvesten. Daar waar er te weinig zijn overgebleven, zijn zoals in Noord- en Zuid-Holland worden de hiervoor genoemde staatsboerderijen gesticht.

Agrarische ondernemers zijn verplicht om, tegen een beperkte vergoeding, beheerstaken uit te voeren op hun grond, die de natuurbeleving ten goede komen. Vanuit de EU is bepaald dat de agrarische bedrijfsvoering een maatschappelijk verantwoord en duurzaam karakter moet hebben wat anno 2012 inhoudt dat slechts beperkt gebruik van chemische middelen en kunstmest is toegestaan bij de teelt

van voedsel- en siergewassen en dat streng wordt gecontroleerd op het toedienen van chemische middelen en vaccinaties bij de veeteelt.

Landbouw en Zorg

Landbouw & Zorg, zoals dat in 2004 bestond, is er niet meer. Daarvoor is de verplichte inzet van Laag Productieven in de plaats gekomen. Door de agrarische ondernemer moet worden gezorgd voor goede arbeidsomstandigheden, werkinstructie en begeleiding. Er is geen sprake meer van zorgverlening zoals we dat in 2004 kenden.

Bedrijf

Op agrarische bedrijven wordt het overgrote deel van het bedrijfsinkomen verdiend met traditionele primaire landbouwproductie, de combinatie met andere economische activiteiten op het bedrijf is minimaal. Op enkele bedrijven is er sprake van verkoop aan huis. De grote technologische landbouwbedrijven concentreren zich op agrarische productie en vernieuwen zich door nieuwe landbouwproducten te ontwikkelen en hun bedrijfsorganisatie te veranderen. Bedrijfsverbreding of verdieping is niet aan de orde.

De agrarische ondernemers die aan het hoofd staan van deze techno-agrarische bedrijven, hebben veel managementcapaciteiten met een agrarische interesse. Ze zijn in die zin meer manager dan 'boer met een familiebedrijf', zoals vroeger in Nederland veel voorkwam. Er is relatief veel personeel in dienst; de vrouw van de ondernemer werkt meestal niet mee op het bedrijf.

Aangeboden zorgfuncties

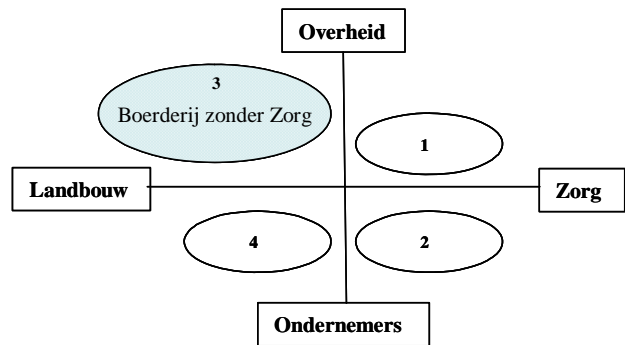
Het grote technologische agrarische bedrijf heeft personeel in dienst voor het grootste deel van het werk en biedt daarnaast (zeer) eenvoudig werk aan voor de wettelijk verplicht toegevoegde LP-ers. De bedrijfsleider ter plekke zorgt voor werkbegeleiding en instructie, maar hij levert geen zorg of therapeutische begeleiding.

Het komt steeds meer voor dat de kleinere agrarische ondernemer, voor niet LP-ers, faciliterend optreedt in het aanbieden van een groene werkomgeving. Er worden steeds meer bedrijfstrainingen en reïntegratie- en behandeltrajecten voor burnouts op de boerderij gegeven. Op de boerderij worden deze mensen getraind en begeleid door professionals van buitenaf. De ondernemer houdt zich bezig met de landbouwproductie, faciliteert de 'groene werkomgeving' en zorgt zo nodig voor werkinstructie en werkbegeleiding.

Nieuwe doelgroepen

De belangrijkste doelgroep, die als zodanig nieuw is, wordt gevormd door de verschillende soorten LP-ers die op de grote techno-agrarische bedrijven eenvoudige werkzaamheden verrichten en die van hun agrarische begeleider weinig specifieke zorgexpertise vragen, alleen werkinstructie en begeleiding. Daarnaast is er een betrekkelijk nieuw preventie- en de behandelconcept speciaal voor burnout bij hoger opgeleide werknemers. Het verblijven in een groene werkomgeving en het werken op een faciliterende boerderij vormt daar een onderdeel van. Langdurig ziekteverzuim is een groot maatschappelijk probleem geworden en een groeiende groep burnout werknemers maakt gebruik van het groene behandeltraject. Op vergelijkbare wijze worden inspiratieweekendagen gehouden op aangepaste kleinere boerderijen voor werknemers van Groene organisaties en overheden (denk aan beleid, onderzoek, onderwijs, banken, verzekeringen) om door deze eigen (werk)ervaring beter te beseffen waar ze in hun werk dagelijks mee bezig zijn. De overheid tracht sinds enkele jaren het verblijf van één of twee gedetineerden met een bewaker op een boerderij voor een paar uur per dag te stimuleren. Dit komt evenwel niet echt van de grond.

Werken op de boerderij als onderdeel van de verslavingszorg wordt vanuit de overheid aangestuurd, maar stuit toch op veel problemen en weerstanden.

Vraaggerichtheid

Het tewerkstellen van de LP-ers is in wezen een door het aanbod gestuurd proces. Iedere LP-er kan alleen zelf kiezen of hij wil werken op een boerderij of op een andersoortig bedrijf. Hij mag ook het bedrijf uitzoeken. Dat geldt ook voor de gedetineerden en verslaafden. Alleen het preventie- en behandeltraject van de burnout werknemers en de inspiratieweken zijn meer vraaggericht.

Financiering

De financiering van een aanvullende uitkering van meewerkende LP-ers bovenop de vergoeding door de werkgevers wordt door de overheid schoorvoetend aangepakt. Het belang van de overheid richtte zich aanvankelijk enerzijds op maximale participatie van iedere burger en anderzijds op minimale collectieve lasten door het afdwingen en belonen van reïntegratie. Door de gezonde kant aan te spreken en iedereen te laten werken wordt de zorgconsumptie beperkt. Steeds vaker bleken echter LP-ers onder een bestaansminimum te moeten leven omdat ze enerzijds geen recht op een uitkering hadden en anderzijds niet genoeg verdien capaciteit.

Mede onder druk van de EU zijn er plannen voor het herinvoeren van een 'basis sociale uitkering', vergelijkbaar met de vroegere bijstandsuitkering, in voorbereiding.

Indicering van de mogelijkheden en beperkingen van LP-ers wordt nog steeds door de RIO's uitgevoerd. Zij stellen een percentage werkmogelijkheid vast en indiceren daarnaast, indien van toepassing, op verschillende zorgfuncties die worden betaald uit de vernieuwde, nogal magere AWBZ. De zorgvrager kiest zelf waar hij zijn werktijd gaat invullen en waar hij zijn eventuele geïndiceerde budget in de vorm van een Persoonsgebonden budget besteed.

Kwaliteitsborging

Ieder bedrijf moet voldoen aan landelijk gestelde normen en wordt in opdracht van de overheid verplicht beoordeeld door de regionale coördinatiepunten. Bedrijven worden geacht te voldoen aan standaard arbo-normen voor werknemers en zijn verantwoordelijk voor een sluitend intern arbobeleid. Overheidssubsidie is uitsluitend mogelijk wanneer het bijzondere specifieke aanpassingen betreft, bijvoorbeeld voor een aan te stellen LP-werknemer met een lichamelijke beperking. Daarbij kan worden gedacht aan verbreden van paden voor rolstoelgebruikers, aangepaste stoelen en een lagere tafel.

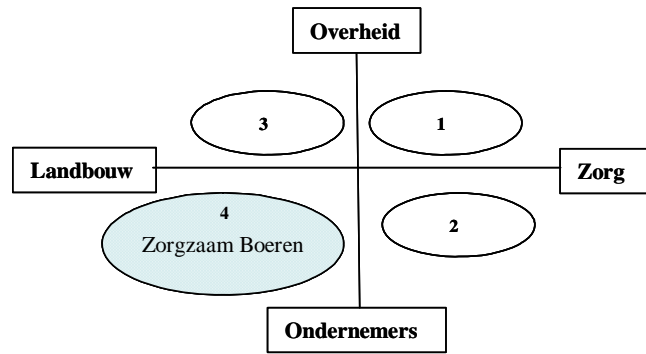
Scholing

Algemene, primair op managementcompetenties gerichte, opleidingen zijn in de plaats gekomen van het specialistische agrarische onderwijs. Slechts een beperkt aantal middelbaar en hogere beroeps opleidingen biedt nog de mogelijkheid voor agrarische afstudeerrichtingen. Toen de overheid in 2005 de zorggelden zo sterk had geminimaliseerd dat deze bedrijfstak als 'luxe' werd aangemerkt zijn de opleidingen voor Landbouw en Zorg, vrij snel nadat ze waren ingevoerd, weer verdwenen.

Groeipotentieel

Het aantal landbouwbedrijven in Nederland neemt niet meer af maar blijft vrij constant. De overheid houdt hier ook sterk de vinger aan de pols. Wanneer de continuïteit van een landbouwbedrijf in gevaar komt beslist de overheid wat er gaat gebeuren. Dit kan zijn bedrijfsbeëindiging, overname door de overheid, financiële ondersteuning in de vorm van start- of opvolgingsubsidie of eventueel soepele voorwaarden voor een lening. De overheid zorgt ervoor dat het aantal landbouwbedrijven nergens onder het vastgestelde kritieke minimum komt. Maar er is dus ook weinig of geen sprake van groei in het aantal bedrijven.

Landbouw en Zorg in de zin van het aantal LP-ers dat op een boerderij werkt neemt wel jaarlijks sterk toe doordat deze mogelijkheid meer bekendheid krijgt en de regionale coördinatiepunten beter gaan functioneren

3.5 Scenario 4. Zorgzaam boeren

De huidige trends zetten zich voort, Landbouw en Zorg blijft een positieve maar relatief kleine bedrijfstak.

Samenvatting

De overheid heeft zich teruggetrokken en stuurt voornamelijk op hoofdlijnen. Alle ministeries zijn gekrompen en gehergroepeerd. Het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Voedselkwaliteit is nu een ministerie van Plattelandszaken. Dat ministerie behartigt de duurzame ontwikkeling van het platteland, waarvoor de EU een sterk beleid heeft ontwikkeld.

Het aantal landbouwbedrijven is blijven afnemen tot 2008, toen bestonden alleen de sterkere bedrijven nog. Na 2008 stabiliseerde het aantal zich rond de 60.000. Een deel van deze agrarische ondernemers doet aan bedrijfsverbreding en -verdieping en deeltijdwerk buiten het bedrijf, een deel integreert ook commerciële zorgtaken in zijn bedrijfsvoering. Dat betreft alleen zorg in de vorm van werk en arbeids(re)integratie. Dagbesteding van mensen met een achterstand op de boerderij is teruggelopen omdat cliënten dit voornamelijk zelf moeten betalen. Daardoor is het aantal zorgboerderijen in Nederland gedaald van 700 in 2008 tot zo'n 350 heden (2012). Landbouw & Zorg zoals dat in 2003 voorkwam is er anno 2012 niet meer. De moderne zorgboer neemt actief deel aan zowel een landbouw- als een speciaal zorgnetwerk.

In heel Europa zijn nu dergelijke zorgboerderijen ontstaan en een in 2006 opgericht Europees netwerk van ondersteunende instanties op commerciële grondslag breidt zich uit. Stichting en Steunpunt Landbouw & Zorg hebben hierin het initiatief genomen.

Overheid

Naast de hergroepering is de omvang van de ministeries verkleind waarbij de hoofdtaak is passende maatregelen te ontwerpen binnen de kaderverordeningen met eveneens passende vormen van toetsing van de uitvoering ervan. Het gaat vooral om het scheppen van condities voor ondernemen. De regionale overheden houden zich nu bezig met die uitvoering.

Het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Voedselkwaliteit is nu een ministerie van Plattelandszaken. Dat richt zich op versterking van de plattelandseconomie die veel breder is dan alleen de agrarische productie. Het ministerie heeft een integrale taak op het gebied van sociaal maatschappelijke, economische en ruimtelijke aspecten. Veel nationale regelgeving is een vertaling vanuit de EU kaders. Er is namelijk vanuit de EU een sterk beleid gericht op de duurzame ontwikkeling van het platteland, maar ook op terreinen als arbeidsomstandigheden en milieu.

De gemeenten maken nu ook echt werk van regionale samenwerking tussen het stedelijk en landelijk gebied.

Voor de agrarische ondernemer is - naast de agrarische productie - het beheer van het cultuurlandschap een belangrijke opgave geworden.

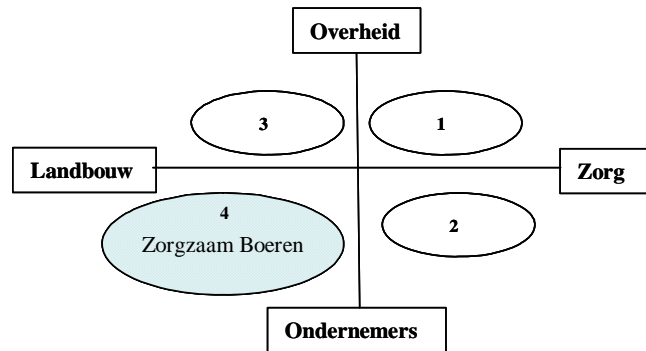
Het ruimtelijke orderingsbeleid is verregaand geliberaliseerd en biedt de mogelijkheid van landelijke woonclaves, waarvan de kern wordt gevormd door een boerderij.

Zorg

Wat betreft de zorgvoorzieningen betaalt de overheid voornamelijk nog aan behandeling en opname, Kleinschalige zorg en dagbesteding worden marginaal vergoed en moeten verder door particulieren zelf worden betaald. Er is wel veel aandacht voor arbeids(re)integratie in de reguliere arbeidsmarkt.

Landbouw

Het aantal landbouwbedrijven is na de jarenlange afname in 2008 gestabiliseerd op ca. 60.000 bedrijven. Een deel van deze bedrijven doet aan bedrijfsverbreding, verdieping of heeft gezinsinkomsten van buiten het bedrijf. De bedrijfseconomische basis van de bedrijven blijft een punt van aandacht. De afgelopen jaren is de diversificatie verder toegenomen en het wordt steeds moeilijker om een statistisch overzicht te houden gezien de variatie in bedrijfstypen en bedrijfsomvang.

Uiteraard zijn er ook nog steeds agrarische bedrijven die als specialisatie alleen gericht zijn op hoogwaardige dierlijke en plantaardige productie.

Door onderzoek is een goed inzicht gekregen in de werking van 'groene' factoren op het welzijn en welbevinden van mensen. Bedrijven, zowel vanuit de agrarische als niet agrarische sector, profileren zich op groene arrangementen gericht op gezondheid; met het imago "leven en werken in een groene omgeving". In bepaalde streken is dat commercieel gezien een groot succes, mede gebaseerd op ketensamenwerking in de regio met een diversiteit aan aanbieders en ondersteunende diensten. De moderne zorgboer functioneert als verbinding tussen het zorg- en het productienetwerk.

Bedrijf

De continuïteit van het bedrijf staat uiteraard centraal en een bepaalde vorm van zorgdienstverlening, in aanvulling op de agrarische productie, levert daaraan een bijdrage.

Zorg wordt op een agrarisch bedrijf beschouwd als een additionele betaalde maatschappelijke dienstverlening die uitstijgt boven wat je een 'goede ondernemerspraktijk' kunt noemen met aandacht voor de balans tussen mens, milieu en economie. Er is ook zorg voor de aarde, het landschap, de planten en dieren. Bij bedrijfsbeslissingen wegen dierenwelzijn, duurzaamheid, biodiversiteit, natuur en het landschap nadrukkelijk mee.

De omzet van de moderne zorgboerderijen is voor zeker 50 tot 75% afkomstig uit agrarische productie, inclusief verbreding en verdieping in de voedselketen. De aanvullende economische activiteiten zoals kaasmaken, huisverkoop en kamperen bij de boer bieden ruimte voor werkzaamheden waar de zorgcliënten in kunnen voorzien. Er is in 2012 een grote diversiteit aan bedrijfsstijlen en een verschil in ondernemend vermogen van boeren.

Landbouw en Zorg

Een aantal agrarische ondernemers integreert zorgtaken in zijn bedrijfsvoering. Dit betreft alleen zorg in de vorm van werk en arbeids(re)integratie. Dagbesteding van mensen met een achterstand is teruggelopen omdat cliënten dit voornamelijk zelf moeten betalen.

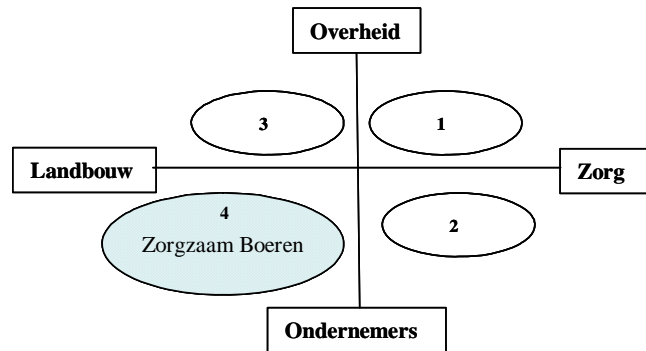
Het aantal zorgboerderijen in Nederland is gedaald van 700 in 2008 tot ongeveer 350 heden (2012). De zorg op agrarische bedrijven is een commerciële dienstverlening geworden; de betaling komt naast een beperkte bijdrage uit collectieve middelen (AWBZ) voor bepaalde cliëntgroepen vooral uit andere (private) bronnen zoals verzekeringen, sociale fondsen en eigen middelen. Zorg op landbouwbedrijven is zo een gewaardeerde aanvulling op het inkomen, maar het is en blijft een nevenactiviteit en geen zelfstandige bedrijfstak. Er is daarnaast een nieuw aanbod ontwikkeld, namelijk: aangepaste huisvesting en commerciële thuiszorg voor ouderen.

Op de hoogtechnologische agrarische bedrijven zijn minder mogelijkheden voor de inzet van zorgcliënten, hoewel het wel voorkomt dat hier één á twee cliënten mogen 'meewerken'.

In heel Europa zijn zorgboerderijen ontstaan vergelijkbaar met die in Nederland. Een Europees netwerk van ondersteunende instanties voor deze bedrijfstak is sinds 2006 actief op commerciële grondslag; dit breidt zich uit. Dat netwerk is op initiatief van Stichting en Steunpunt Landbouw & Zorg ontstaan.

Aangeboden zorgfuncties

Doordat inmiddels meer bekend is over de effectwerking van een groene zorgomgeving op de verschillende cliëntgroepen en dus ook op de specifieke zorgvraag is ook de diversiteit in aanbod aan groene arrangementen sterk toegenomen. Dit past in een ontwikkeling om de gehele agrarische productie als een vernieuwend concept neer te zetten. Een nieuw product en imago zoals gezond leven. Dit houdt in: gezond voedsel, gezond recreëren, gezonde ontmoetingen en opvang; dat alles in een totaal concept in een gezonde regio. Vanuit dit concept werken groene ondernemers in een regio samen. Ze bundelen zo geldstromen uit landbouwproductie, recreatie, zorg etc. en investeren zelf in natuur en landschap om het groene karakter van de streek te versterken. Daarmee vervloeit het onderscheid tussen specifieke zorgcliënten en groenconsumenten.

De aangeboden zorgfunctie is arbeidsinzet van cliënten. Dat kan goed gekoppeld worden aan scholing, omscholing, werk voor mensen die een ander tempo en ritme hebben, afhankelijk van het zorgplan per cliënt. Groei naar zelfstandigheid, met oog voor draaglast en daadkracht van cliënten, is daarbij de rode draad.

De variatie in werkzaamheden op de boerderij, moeilijke en makkelijke klussen, en de verschillende kwaliteiten die je daarvoor nodig hebt, maken het mogelijk dat er een variatie aan cliënten met een arbeidszorgvraag op de boerderij terecht kan. Cliënten zijn allemaal anders. Er zijn cliënten die komen omdat het zo leuk is om op een boerderij te werken met dieren, planten, in de buitenlucht en samen met andere mensen. Maar er zijn ook cliënten die moeten leren om weer regelmatig te werken en verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen werk. En er zijn cliënten die een leer-werk traject doorlopen met als doel (re)integratie op de reguliere arbeidsmarkt.

Belangrijk is dat cliënten het naar hun zin hebben en ervaren dat ze een gewaardeerde bijdrage leveren in het werk op de boerderij. De zorg stelt hoge eisen aan professionaliteit en begeleiding. Voor bepaalde cliënten is het ook mogelijk ze te laten rouleren op verschillende bedrijven. Dit kan stimulerend werken. Belangrijk daarbij is het bewaken van de kwaliteit van de begeleiding en voorzieningen.

Nieuwe doelgroepen

De zorg is op veel bedrijven sterk gekoppeld aan arbeid in de vorm van dagbesteding en begeleide (laaggeschoolde) arbeid. Maar ook hoger geschoolden, b.v. burnout of stresspreventie cliënten kunnen op agrarische bedrijven terecht. Zij kunnen soms goed andere cliënten begeleiden.

Daarnaast wordt een nieuw aanbod ontwikkeld, namelijk: aangepaste huisvesting en commerciële thuiszorg voor ouderen. Oudere echtparen kunnen verschillen in de behoefte aan zorg. Bijvoorbeeld één partner heeft behoefte aan thuiszorg terwijl de andere partner nog actief is. De levendigheid en de activiteiten op het bedrijf bieden voldoende mogelijkheden voor vrijwillige bijdrage aan het onderhoud van erf en voor het bijspringen bij werkzaamheden.

Vraaggerichtheid

Marktonderzoek speelt bij dit ondernemersgerichte klimaat een belangrijke rol. Agrarische bedrijven die een zorgdienst verlenen, weten door regionaal marktonderzoek via hun ketennetwerk in samenwerking met zorgmakelaars welke behoeften er bij potentiële cliënten zijn in de regio. Zo stellen ze vast wat de markt vraag is. Maar tegelijk is het nodig steeds scherp te houden wat de eigen intrinsieke motivatie is van boeren om zorg als dienstverlening op het bedrijf uit te voeren. De boer is zelf actief bezig op de zorgmarkt om zijn diensten aan te bieden en sluit waar mogelijk zelf overeenkomsten af.

De intermediair is vooral de commercieel werkende zorgmakelaar, ten slotte is er sprake van een zorgmarkt met aanbod en vraag, hoewel er een beperkt aantal plekken op zorgboerderijen beschikbaar is.

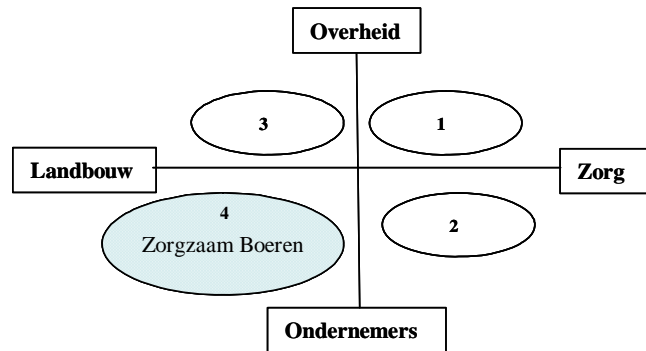
Financiering

Zorg is een dienstverlening op commerciële basis, maar boer en boerin realiseren zich wel dat niet alleen het financiële rendement telt voor hun investering in geld en geleverde arbeid, maar dat ze ook rendement ontvangen via immateriële waarden. De contractuele financiële basis voor de zorgdienst wordt nog steeds moeizaam geregeld via de uitgekilde zorgbudgetten voor bepaalde groepen cliënten en andere vormen van financiering afhankelijk van de cliëntgroep.

Kwaliteitsborging

Kwaliteitsborging is vanuit marktwerking een essentieel aspect van de marktpositie die een bedrijf inneemt. Professionalisering en Kwaliteitszorg liggen in elkaars verlengde.

Naast hun professionele ontwikkeling op landbouwgebied nemen boeren ook deel aan een regionaal zorgnetwerk waarbinnen scholing, advies en begeleiding en kennisuitwisseling op het vlak van zorg plaats vindt. Dit is opgezet vanuit het gezamenlijke initiatief van boeren, cliëntenorganisaties, zorgmakelaars, en de zorginstellingen. Via dit netwerk wordt kwaliteitsborging binnen de marktwerking (kwaliteit van de prestatie) nagestreefd op alle drie de niveaus: strategisch (ondernemer), bedrijfsvoering

(manager) en het primaire proces (vakman). Een belangrijk punt is dat het helpt alert te blijven op de vraag welke doelgroep(en) en zorgmogelijkheden het beste op een bedrijf passen.

De landbouw- en de zorgnetwerken zijn een plek waar werken en leren wordt gecombineerd. Doel van de netwerken is om de diversiteit aan vragen van ondernemers beantwoord te krijgen (vgl. de vroegere agrarische studieclubs). Naast informatie-uitwisseling via technologische kanalen onderkent men het belang van persoonlijk contact dat nodig is voor het uitwisselen van ervaringskennis. Netwerken zijn dan ook geen vaste, langdurende contacten maar kunnen variëren qua samenstelling en duur net als ketennetwerken voor agrarische producten. De boer zelf vormt de verbinding tussen het zorgnetwerk en het productienetwerk.

Groeiopotentieel

De afgelopen jaren is het groeiopotentieel onderzocht door de plattelandsondernemers die een rendend inkomen wilde combineren met het concept van groene arrangementen. Na een aanvankelijke bloeiperiode (700 bedrijven in 2008) bleek de financiering van de zorg toch een te moeizame zaak en is het aantal zorgboerderijen gestabiliseerd op 350. Er zijn geen signalen dat dit er op korte termijn meer zullen worden.

Het willen en kunnen samenwerken in de ketennetwerken is een voorwaarde om de continuïteit op bedrijfsniveau en op streekniveau te kunnen garanderen.

Regionale spreiding: stad en platteland

Zorg op landbouwbedrijven is alleen maar te organiseren als er voldoende zorgcliënten zijn op passende afstand. Vele cliënten wonen immers in een stedelijke omgeving. De meeste Landbouw & Zorg bedrijven liggen dan ook in de perifere zone rond een stad. Daar liggen tegelijkertijd ook minder ontwikkelingsmogelijkheden voor gespecialiseerde agrarische bedrijven die zich alleen willen blijven richten op de agrarische productie. Mensen zoeken de landbouw op maar de landbouw zoekt ook de mensen op, niet alleen voor de noodzakelijke openheid over de agrarische productie en verkoop aan huis, maar mede om de zorg als dienstverlening nog meer bekend te maken. Agrarische bedrijven die zorg als neventak aanbieden maar die verder van een stad afzitten waar cliënten vandaan komen, bieden ook verblijfsaccommodatie aan cliënten. Regionaal verspreid komen in de verstedelijkte gebieden meer Landbouw & Zorg bedrijven voor dan in de niet verstedelijkte gebieden. Dat kan omdat het ruimtelijke ordeningsbeleid verregaand is geliberaliseerd en de mogelijkheid biedt van landelijke woonenclaves, waarvan de kern wordt gevormd door een boerderij.

Het concept Groen en Gezondheid ondervindt groeiende belangstelling en biedt ruimte voor nieuwe vormen van Landbouw in en rond de stad: daar is behoefte aan rust, groen, ruimte en gezond voedsel. Het wordt aangeboden onder het motto gezondheid: gezond voedsel uit de regio, gezonde recreatie dicht bij huis, rust, stilte, opvang, zorg, landschap etc. Burgers en bedrijven maken volop gebruik van de mogelijkheden van agrarische bedrijven (directe verkoop van producten en diensten) en betalen tegelijk voor deze maatschappelijke inbedding. Het ruimtelijke ordeningsbeleid is verregaand geliberaliseerd en biedt de mogelijkheid van landelijke woonenclaves, waarvan de kern wordt gevormd door een boerderij.

4. Op weg naar een strategie voor Landbouw en Zorg

4.1 De Scenario Workshop

De hiervoor beschreven vier scenario's vertegenwoordigen extreme ontwikkelrichtingen van Landbouw en Zorg. Ze zijn niet voorspellend bedoeld, maar om de lezer te prikkelen en richting te geven aan het denkproces dat aan de ontwikkeling van ieders eigen toekomstvisie ten grondslag ligt. De toekomstscenario's leveren mogelijke elementen en situaties op die wel of juist helemaal niet gewenst kunnen zijn.

In deze functie zijn de scenario's gebruikt als belangrijke input bij de Scenario Workshop die in het voorjaar van 2004 heeft plaatsgevonden met als doel het zoeken naar en formuleren van strategische opties die robuust zijn voor de mogelijke ontwikkelrichtingen. Evenals de scenario's kwam ook deze strategische stap tot stand door een intensieve samenwerking van verschillende actoren.

De Scenario Workshop vormt de overgang van de scenario's naar de implementatie in de praktijk en is als zodanig een wezenlijke (laatste) fase in het scenariostudie proces. Na het proces van de constructie van de scenario's, werd in deze interactieve bijeenkomst één toekomstvisie gevormd die gewenste en juist niet gewenste ontwikkelingen en aspecten omvat. Die visievorming is ten dele afhankelijk van de achtergrond en historie van de deelnemers. Gestreefd is naar representatieve vertegenwoordiging van de belangrijkste rolgroepen uit het krachtenveld van de bedrijfstak landbouw en Zorg, te weten; boeren, cliënten, beleidsmakers en zorgverzekeraars (zie lijst met deelnemers in bijlage 1). Vervolgens werden concrete acties geformuleerd om die gewenste ontwikkelingen in gang te zetten. In bijlage 2 zijn de visies en ideeën vanuit de scenario workshop, alsmede de gevolgde methode, kort weergegeven.

Op basis van de resultaten van de Scenario Workshop zijn de volgende strategische opties geïdentificeerd die op hun beurt zijn gebruikt als grondslag voor een strategienota van de Stichting Landbouw en Zorg.

Korte termijn

1. Luisteren naar de markt

- Besteed meer aandacht aan de behoeften van de cliënten. Zorg voor goede contacten tussen de zorgboerderijen (aanbieders) en cliënten (vragers). Zoek contact met bijvoorbeeld de Regionale Patiënten en Consumenten Federatie.

2. Goed contact met de overheid.

- Zorg voor goede contacten met de Overheid (SZW, OCW en Justitie als nieuwe actoren en VWS en LNV als bestaande actoren).
- Schenk ook aandacht aan contacten op Gemeentelijk (VNG) en Provinciaal niveau

3. Bekendheid bevorderen

- Bevorder de bekendheid bij de overheid. Stel je actief op richting gemeentes. Sluit bijvoorbeeld voor convenanten af in de randstad voor een groene rand met zorgboerderijen rond de stad.
- Zorg ervoor dat partijen (zoals zorgverwijzers, potentiële cliënten, zorgverzekeraars, zorginstellingen, gemeentes) zich meer bewust worden van het bestaan van Landbouw & Zorg en dat zij gaan nadenken over de mogelijkheden voor hen.

4. Monitoring bedrijfstak Landbouw en Zorg

- Gebruik monitoring als instrument om regelmatig en objectief de stand van zaken in de bedrijfstak te evalueren.

Lange termijn

1. Geformaliseerd overleg

- Voorgesteld is een Raad voor Groen en Welzijn op te richten met als participanten: Stichting Landbouw & Zorg, Overheid, Gemeentes (VNG), Zorgkantoren, (Zorg)verzekeringssmaatschappijen, Koepels van zorgboeren, met als taak o.a. het adviseren van beleid, elkaar informeren, overleggen en afspraken maken.

2. Fundamenteel en Toegepast onderzoek

- Onderzoek de (meer)waarde van Landbouw & Zorg op verschillende soorten cliënten. Onderdeel daarvan kan zijn een epidemiologisch onderzoek.

- Ontwikkel een monitoringsinstrument voor reïntegratietrajecten van b.v. burnouts (via pilotproject(en)) en voor langdurig werklozen en voor andere doelgroepen.
- 3. Bedrijfsvoering op boerderijen.**
- Besteed veel aandacht aan het behoud van diversiteit, kleinschaligheid en 'eigenheid'.
- 4. Professionalisering en kwaliteitssysteem**
- Bouw het kwaliteitssysteem verder uit en maak er een systeem van met zo weinig mogelijk administratieve rompslomp.

4.2 De Strategie van de Stichting Landbouw en Zorg

Voor de vorming van de strategie van de Stichting landbouw en Zorg, en Steunpunt voor de periode 2006-2012 is de scenariostudie van groot belang geweest. De uitkomst van met name de Scenario Workshop gaven het Bestuur van de stichting duidelijke ideeën en opties voor het ontwikkelen van een effectieve toekomststrategie. Deze heeft nadrukkelijk consequenties voor het Landelijke Steunpunt voor Landbouw en Zorg als uitvoerend orgaan, daarom zijn de medewerkers van het steunpunt actief betrokken in het strategievormingsproces.

Het proces van strategieontwikkeling en toetsing met de achterban is op dit moment nog niet afgerond. In de huidige strategie worden de vier scenario's genoemd als onderbouwing van gemaakte keuzes. Een conclusie is bijvoorbeeld dat voor het behoud van zorgboerderijen een faciliterende overheid eigenlijk een noodzaak is. Verder blijkt dat in drie van de vier scenario's de toekomst van de bedrijfstak Landbouw en Zorg niet rooskleurig is. De stichting streeft naar het behoud van de eigenheid en de kleinschaligheid van zorgboerderijen en daarin past niet dat een zorgboerderij een gezondheidsboerderij wordt. Daarnaast is een vitaal platteland gediend met het behoud van de huidige diversiteit en een mix van groot- en kleinschalige bedrijven met een eigen bedrijfsstijl.

Stichting en Steunpunt Landbouw & Zorg hebben hun bestaansrecht bewezen in de loop der jaren en de stelling is dat ze ook na 2006 moet blijven bestaan. Landbouw & Zorg wordt dan wel breder ingevuld. Landbouw wordt ingevuld als 'Groen' en onder Zorg wordt dan verstaan het activeren en begeleiden van en het verlenen van zorg aan een veelheid van doelgroepen, bestaande, potentiële en nieuwe.

De (ongewijzigde) missie luidt: "Stichting en Steunpunt leveren geïntegreerde kennis voor een levenskrachtige sector Landbouw & Zorg, waarin zorgvragers eenvoudig een kwalitatief goede plek op een zorgboerderij kunnen vinden en waarin er voor zorgboeren bedrijfsmatig weinig wettelijke belemmeringen bestaan."

De kerntaken zijn belangenbehartiging, overdracht van kennis en expertise, netwerken in binnen- en buitenland, leveren van inhoudelijke bijdragen aan en ondersteunen van de actoren, verder professionaliseren en implementeren van het Kwaliteitssysteem en (laten) uitvoeren van onderzoek en monitoring.

Het voorgaande, gekoppeld aan de strategische opties, heeft geresulteerd in een actieplan dat in de komende periode wordt uitgevoerd door leden van de Raad van Advies, het Bestuur en de medewerk(st)ers van het Steunpunt.

Bijlage 1. Overzicht van betrokken deskundigen

Projectteam

Rob Bilderbeek	Dialogic, Procesbegeleider Scenariostudie
Rob le Rütte	Onderzoeker bij Alterra, WUR
Marianne v.d. Schilden	Projectleider Scenariostudie, Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg
Joke van der Veer	Directeur Steunpunt Landbouw & Zorg
Harm Wieling	Voorzitter Bestuur Stichting Landbouw & Zorg
Maartje Kiep	Studente WUR dierwetenschappen, afstudeeropdracht in 2003

Facilitatoren Electronisch Vergader System (EVS)

Annelies Bruinsma	Alterra, WUR
Tiny van der Ven	Meeting Minds

Workshop 1 (22-4-2003)

<i>Rob Bilderbeek</i>	<i>Dialogic, Procesbegeleider Scenariostudie</i>
<i>Marianne v.d. Schilden</i>	<i>Projectleider Scenariostudie, Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg</i>
<i>Annelies Bruinsma</i>	<i>Alterra, WUR</i>
Maartje Kiep	Studente WUR dierwetenschappen, afstudeeropdracht in 2003
Lisan Beyer	Steunpunt Landbouw & Zorg
Derk Klein Bramel	Urtica de Vijfsprong
Angelique Boel	De Straat Milieu adviseurs
Paul Bos	Boerbos Training en Coaching
Hans Buers	Provincie Overijssel
Dorea Ketelaars	Plant Research International, WUR
Rob le Rütte	Alterra, WUR
Andrea Terbijhe	LTO, Vakgroep verbrede landbouw
Louise van Tilburg	Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW)
Harm Wieling	Voorzitter bestuur Stichting Landbouw & Zorg
Jaap Zomer	Nieuw Veldzicht Jeugdzorg

Workshop 2 (11-6-2003)

<i>Rob Bilderbeek</i>	<i>Dialogic, Procesbegeleider Scenariostudie</i>
<i>Marianne v.d. Schilden</i>	<i>Projectleider Scenariostudie, Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg</i>
<i>Tiny van der Ven</i>	<i>Meeting Minds</i>
Maartje Kiep	Studente WUR dierwetenschappen, afstudeeropdracht in 2003
Lisan Beyer	Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg
Angelique Boel	De Straat Milieu Adviseurs
Lambert van Gils	Stoas Greenwise
Jan Hassink	Plant Research International, WUR
Kurt van Kasteren	Kurt van Kasteren MPA, interim management en consultancy
Thom van Kolck	Metacentrum loopbaanbegeleiding en reïntegratie
Gerard Kolkman	Alterra, WUR
Ria Markvoort	De Hoge Woerd
Ben Pley	Ministerie van VWS
Cees van Stiphout	Zorgboerderij Makandra Ede
Harm Wieling	Voorzitter bestuur Stichting Landbouw en Zorg
Jaap Zomer	Nieuw Veldzicht Jeugdzorg

Scenario Workshop (23-3-2004)

<i>Rob Bilderbeek</i>	<i>Dialogic, Procesbegeleider Scenariostudie</i>
<i>Marianne v.d. Schilden</i>	<i>Projectleider Scenariostudie, Landelijk Steunpunt Landbouw en Zorg</i>
Miep Beaufort	Provincie Overijssel
Nico Beun	Innovatienetwerk Groene Ruimte
Bob ten Hoope	WUR en NIDO programma Groen en Gezondheid
Inka Hupkes	Zorgboerderij en opleiding
Marente Hupkes	Inspirator en ondernemer op zorgboerderij
Henk Kieft	ETC, projectleider Leader plus
Sjanne Meyerink	Erve Meyerinkbroek, VZB, LTO vakgroep verbrede landbouw
Gerrit Penninx	Bestuur Stichting Landbouw en Zorg

Toon van Rens	Voorzitter Vereniging van Zorgboeren
Ghaja la Ros	Project RPCP West-Brabant
IJsbrand Snoey	Bureau Land-schap, Advies Landbouw en Zorg (Gelderse Vallei, Veluwe)
Philip Spek	Voorzitter projectgroep zorgboeren RPCP West-Brabant
Jan Willem Straatsma	LTO, vakgroep verbrede landbouw
Rob le Rütte	Alterra, WUR
Joke van der Veer	Directeur Steunpunt Landbouw en Zorg
Gré Verboon	Bestuur Stichting Landbouw en Zorg
Margret Vreedenburgh	RPCP West Brabant, sector GGZ
Harm Wieling	Voorzitter bestuur Stichting Landbouw enZorg

Intensief betrokken tijdens het gehele Scenariostudie Proces was

Het Bestuur van de Stichting Landbouw & Zorg:

Harm Wieling
Gerard Biesterbos
Gerrit Penninx
Gré Verboon
Jan Verlaan

Betrokken en adviserend op halfjaarlijkse basis waren de leden van:

De Raad van Advies

Mw. Jansen-Krajenbrink
Dhr. T.P.G. Kralt
Mw. L. van der Laan
Dhr. J.W. Neijndorff
Dhr. L. van Nistelrooij
Dhr. Th. Meijer
Dhr. J.W.E.M. Roemaat/dhr. J.Heijkoop

Bijlage 2. Samenvatting van de Scenario Workshop

Het eerste deel van de workshop betrof de **Visievorming**. Homogene rolgroepen, met een min of meer gelijke achtergrond, definieerden afzonderlijk hun ideale toekomst in een eigen 'wensscenario'. De wensbeelden van de rolgroepen zijn vervolgens met elkaar geconfronteerd en vergeleken. Deze exercitie vormt de basis voor het gemeenschappelijk gedragen beeld, de zogenaamde 'common ground'. Deze wordt gevormd door ontwikkelende elementen waarover men het eens is en elementen waarover geen consensus bestaat.

De volgende rolgroepen waren op de workshop vertegenwoordigd:

- Praktijk; zorgboeren en vertegenwoordigers van zorgboeren
- Beleid (strategie en ontwikkeling)
- Cliënten, cliëntenvertegenwoordiging, cliëntenbemiddeling en -ondersteuning

Het tweede deel van de Scenario Workshop betrof de **Ideeëngeneratie**.

Vanuit de gemeenschappelijke visie die is vastgelegd in de 'common ground' hebben gemengde groepen de benodigde actiepunten geconcretiseerd rond drie verschillende hoofdthema's uit de gemeenschappelijke visie, te weten:

- Markt- en cliëntperspectief
- Monitoren van ontwikkelingen in de sector
- Ondernemerschap

De hieronder samengevatte grote hoeveelheid meer of minder concrete ideeën en acties die deze sessie heeft opgeleverd vormt de grondslag voor een lijst met strategische opties voor de korte en de langere termijn die voor de Stichting Landbouw en Zorg belangrijke input is bij het ontwikkelen en aanscherpen van haar strategische plannen.

Belangrijkste elementen wensscenario, oftewel 'common ground':

Luisteren naar de markt (vraag cliënt)

- Antenne
- Articulatie vraag

Doelgroep

- Divers
- Gemengd

Belangrijke thema's:

Financiering

- Belastinggeld
- Particuliere markt
- Bedrijven
- Verzekeringen

Kwaliteitsborging

- Monitoring (o.a. Lei-cijfers zorgboerderijen)
- Professionalisering

Verbinding en aanbod

- Convenanten:
 - Ruimtelijke Ordening, afspraken Stad – Platteland (bedrijfsleven)
 - Community support
- Gedifferentieerd Aanbod (bedrijfsstijl):
 - Agrarische producten
 - Groene zorgdiensten
 - Natuurbeheer en -onderhoud
 - enz.

Belangrijke instituties

- Overheid
- Raad voor Groen en Welzijn (verzekeringsmaatschappijen, zorgkantoren, gemeentes, koepels van boeren, VNG)
- Regionale koepels
- Ketennetwerken (samenwerken)